

"שגיאות מי יבין"

חז"ל שיבחו את הלימוד של "גירסא דינקותא", כמוכא במסכת שבת (כא, ב), שם אמר אב"י שאם היה זוכה ללמוד בצעירותו את דברי רב (פתילות ושמינים שאין מדליקין בהם בשבת, אבל מדליקין בהן בחנוכה בחול ובשבת", כי סבר "ככתה וקוקה לה ואסור להשתמש לאורה") - היה זוכה יותר מאשר שמע את השמועה בשנים מאוחרות יותר. ורש"י מבאר שם שגירסא דינקותא "מתקיים יותר משל זקנה", וציין שם במסורת הש"ס לדברי המשנה באבות "הלומד ילד למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר מחוק". ומכאן למד רבנו מנחם המאירי, כי "לעולם יהא אדם וזיר לחנך את בנו בלמוד בילדותו, שלמודה שבזמן הילדות היא העומדת לדורות, כמאמר החכם שלמוד לחכמה בימי הנעורים כפתוח על האבן, והוא שאמרו גירסא דינקותא מעלי".

אולם "אליה וקוין בה" (הניב מובא פעם אחת בכל הש"ס, במסכת ראש השנה יז, ב): "נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו, אמר רבי אחא בר חנינא, אליה וקוין בה, לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו, למי שמישים עצמו כשיריים". משמעות הניב היא שגם בדבר משובח יש חסרון ופגימה, אולם לא ברור מהו הקוין שבאלה המשוכחות והשגמה. יש המסבירים, כי כיוון שהכבשים מתהלכים בינות לצמחים, נתפסים לעתים קוצים אל נבנם, והללו שורטים את האדם שחולב את חלבם או גוזו את צמרם. אך אחרים סבורים, כי ה'קוין' הינו עצם הזנב שבתוך האליה, והוא החלק השלילי שבבשר השמן, או שהוא מפריע לפעולות הגזיזה כיוון שהוא מובנה מעט מגוף הכבש). לעתים חרוטים בזכרונו ידיעות ומושגים שונים במרחבי התורה ומקצועותיה, והם נותרו גם בגילנו המבוגר באותה רמה ילדותית של אז. וכך אנהנו לומדים היום את מעשה הבריאה למשל, כמעט באותה רמה ילדותית ושטחית כפי שלמדנו אותה בשעתו, וקשה לאדם הבוגר להשתחרר מכך וללמוד נושאים עמוקים על נייר חדש. בנוסף לכך השתרשו בזכרונו טעויות רבות שנובעות מהסתמכות על מה שקראנו ולמדנו בעבר, מבלי לטרוח לבדוק את הדברים לאשורם בגיל מבוגר יותר. כך נקבעו במוחנו שגיאות רבות, שלעתים גם מביכות ומעוררות גיחוך, ואפילו בדברים יסודיים ביותר, ואנו מופתעים מדי פעם לגלות מחדש מידע חדש ושונה, במושגים שנקבעו אצלנו כנכס צאן ברזל.

בב"מ עז, ב "ההוא גברא דובין ליה חמרא לחבריה, נפש ליה חד זוזא", פירש רש"י שמכר לו חמור, והמהר"ם מצוין למה היה רש"י צריך להוסיף ולפרש שהכוונה שמכר לו חמור, כדי שלא נטעה לפרש שמכר לו חבית יין. ומהר"ם שיף מסתפק על דברי הירושלמי המוזכר בתוספות בבלי ב"מ כה, ב ד"ה 'ואם נטל', "אשכח חמרא מכוסה בחפיסה ונסביה" אם הכוונה ליין או לחמור) את"י - אתם היהודים אומרים שהמשיח יבוא על חמור, והרי אין כבוד לו לרכוב (כך יש לומר את שם הפועל 'לְרַכֵּב' בחולם, ולא 'לְרַכֵּב' כפי השגור, וכך לשון המקרא בשמו"ב טז, ב "הַחֲמוּרִים לְבִית הַקֹּהֵן לְרַכֵּב" וכן במל"ב כד, כד "אֶל-תַּעֲצֹר לִי לְרַכֵּב". וכן בלשון חז"ל בחגיגה פ"א מ"א "כל שאינו יכול לְרַכֵּב על כתפו של אביו", אך בפועל בלשון עתיד בבניין קל 'פָּעַל', יש לומר לְרַכֵּב, תְּרַכֵּב, יִרְכֵּב) על חמור. "אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי", ומפרש רש"י "סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי, דגנאי הוא שיבא על חמור. מלאגל היה. לישנא אחרינא, סוסיא בדקא - סוס בדוק לרוץ" (וכן פירש הרמ"ה, שהמלך ללגל על התממהותו של המשיח לבוא, ואמר שכנראה הוא רוכב על חמור שמתנהל לאישו, ולכן הציע לשלוח לו סוס מהיר כברק כדי לזרז את ביאתו).

אמר ליה שמואל: "מי אית לך בר חזיר גווני?" ומפרש רש"י: "מאה בלשון פרסי", כלומר, שמואל השיב לו בדרך דחיה האם יש לך סוס שהוא בעל מאה גוונים, כמו חמורו של משיח שיש בו מאה גוונים? הטעות נוצרה אפוא מהפירוש המוטעה של המלה "חזיר", שחשבוהו בטעות ל"חזיר" והוא צבע לבן, במקום גרם צבעים כפירוש רש"י. ויש לציין כי בעל הערוך מראה כן: "כאר הזר גוני", שכן החמור נקרא בפרסית (עד היום) "ח'אר", 'הזר' בפרסית הוא אלף, ואם כן משמעות המשפט הוא: "חמור בעל אלף גוונים" שאינו בנמצא (ובחינם 'תיקנו' את הגירסא בערוך השלם). ייתכן גם שהטעות נוצרה משיבוש דברי שבור עצמו "סוסיא ברקא", וחשבו שהכוונה לסוס מבריק בצבע לבן (כך תרגמו גם 'וייסי פערד' את הערך 'ברקא' במהדורת ספר 'הערוך' שבו ניתוסף העתקת כל מלה מלשונות זרות הכאות בספר הזה, ללשון אשכנזית

בב"מ עז, ב "ההוא גברא דובין ליה חמרא לחבריה, נפש ליה חד זוזא", פירש רש"י שמכר לו חמור, והמהר"ם מצוין למה היה רש"י צריך להוסיף ולפרש שהכוונה שמכר לו חמור, כדי שלא נטעה לפרש שמכר לו חבית יין. ומהר"ם שיף מסתפק על דברי הירושלמי המוזכר בתוספות בבלי ב"מ כה, ב ד"ה 'ואם נטל', "אשכח חמרא מכוסה בחפיסה ונסביה" אם הכוונה ליין או לחמור) את"י - אתם היהודים אומרים שהמשיח יבוא על חמור, והרי אין כבוד לו לרכוב (כך יש לומר את שם הפועל 'לְרַכֵּב' בחולם, ולא 'לְרַכֵּב' כפי השגור, וכך לשון המקרא בשמו"ב טז, ב "הַחֲמוּרִים לְבִית הַקֹּהֵן לְרַכֵּב" וכן במל"ב כד, כד "אֶל-תַּעֲצֹר לִי לְרַכֵּב". וכן בלשון חז"ל בחגיגה פ"א מ"א "כל שאינו יכול לְרַכֵּב על כתפו של אביו", אך בפועל בלשון עתיד בבניין קל 'פָּעַל', יש לומר לְרַכֵּב, תְּרַכֵּב, יִרְכֵּב) על חמור. "אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי", ומפרש רש"י "סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי, דגנאי הוא שיבא על חמור. מלאגל היה. לישנא אחרינא, סוסיא בדקא - סוס בדוק לרוץ" (וכן פירש הרמ"ה, שהמלך ללגל על התממהותו של המשיח לבוא, ואמר שכנראה הוא רוכב על חמור שמתנהל לאישו, ולכן הציע לשלוח לו סוס מהיר כברק כדי לזרז את ביאתו).

בב"מ עז, ב "ההוא גברא דובין ליה חמרא לחבריה, נפש ליה חד זוזא", פירש רש"י שמכר לו חמור, והמהר"ם מצוין למה היה רש"י צריך להוסיף ולפרש שהכוונה שמכר לו חמור, כדי שלא נטעה לפרש שמכר לו חבית יין. ומהר"ם שיף מסתפק על דברי הירושלמי המוזכר בתוספות בבלי ב"מ כה, ב ד"ה 'ואם נטל', "אשכח חמרא מכוסה בחפיסה ונסביה" אם הכוונה ליין או לחמור) את"י - אתם היהודים אומרים שהמשיח יבוא על חמור, והרי אין כבוד לו לרכוב (כך יש לומר את שם הפועל 'לְרַכֵּב' בחולם, ולא 'לְרַכֵּב' כפי השגור, וכך לשון המקרא בשמו"ב טז, ב "הַחֲמוּרִים לְבִית הַקֹּהֵן לְרַכֵּב" וכן במל"ב כד, כד "אֶל-תַּעֲצֹר לִי לְרַכֵּב". וכן בלשון חז"ל בחגיגה פ"א מ"א "כל שאינו יכול לְרַכֵּב על כתפו של אביו", אך בפועל בלשון עתיד בבניין קל 'פָּעַל', יש לומר לְרַכֵּב, תְּרַכֵּב, יִרְכֵּב) על חמור. "אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי", ומפרש רש"י "סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי, דגנאי הוא שיבא על חמור. מלאגל היה. לישנא אחרינא, סוסיא בדקא - סוס בדוק לרוץ" (וכן פירש הרמ"ה, שהמלך ללגל על התממהותו של המשיח לבוא, ואמר שכנראה הוא רוכב על חמור שמתנהל לאישו, ולכן הציע לשלוח לו סוס מהיר כברק כדי לזרז את ביאתו).

אמר ליה שמואל: "מי אית לך בר חזיר גווני?" ומפרש רש"י: "מאה בלשון פרסי", כלומר, שמואל השיב לו בדרך דחיה האם יש לך סוס שהוא בעל מאה גוונים, כמו חמורו של משיח שיש בו מאה גוונים? הטעות נוצרה אפוא מהפירוש המוטעה של המלה "חזיר", שחשבוהו בטעות ל"חזיר" והוא צבע לבן, במקום גרם צבעים כפירוש רש"י. ויש לציין כי בעל הערוך מראה כן: "כאר הזר גוני", שכן החמור נקרא בפרסית (עד היום) "ח'אר", 'הזר' בפרסית הוא אלף, ואם כן משמעות המשפט הוא: "חמור בעל אלף גוונים" שאינו בנמצא (ובחינם 'תיקנו' את הגירסא בערוך השלם). ייתכן גם שהטעות נוצרה משיבוש דברי שבור עצמו "סוסיא ברקא", וחשבו שהכוונה לסוס מבריק בצבע לבן (כך תרגמו גם 'וייסי פערד' את הערך 'ברקא' במהדורת ספר 'הערוך' שבו ניתוסף העתקת כל מלה מלשונות זרות הכאות בספר הזה, ללשון אשכנזית

1. חמור לבן?

כולנו מצפים לביאת המשיח, ואף-על-פי שיתממה, עם-כליזה אחכה לו בכל יום שיבוא. שגור על פינו לצפות למשיח שיבוא רכוב על חמור לבן, ובאידיש "משיח צדקנו וועט קומען אויסליין די יידן פון גלות, רייטנדיק אויף אַ ווייסן אייזל" (ולא 'פערדאלע' כפי השיר הידוע, שכן עתיד לבוא על חמור ולא על סוס). אלא שלא מצאנו כל מקור שהמשיח יהיה דווקא בצבע לבן!

מקור האמונה היא בדברי הנביא זכריה: "הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא, עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות", ודרשו חז"ל במסכת סנהדרין (צח, א) שאם יזכי יבוא המשיח עם עניו שמיא, ואם לא - עני רוכב על חמור, וכן מוזכר העניין בפרקי דרבי אליעזר (פ"א, א), ובספרי הדרוש והחסידות ביארו את העניין בהכנעת החומר והגשמיות לקדושה. אולם בכל המקורות לא נזכר דבר אודות צבעו של החמור.

הטעות נובעת מפירוש לא נכון למוכא בגמרא שם בסנהדרין, כאשר שבור מלכא מלך פרס (הוא שאפור הראשון, שזלך אחרי ארדשיר הראשון מייסד השושלת הסאסאנית, שהיתה האחרונה ששלטה בפרס בטרם נכבשה בידי המוסלמים, ובתקופתה התגבש התלמוד הבבלי ונחתם) אמר לשמואל ידידו בלגלוג: "אמריתו משיח על חמור (וא הניקוד הנכון, ולא חמְרָא כפי השגור שהוא יין. בעולם הישיבות שבהם אין מקפידים להבחין בין חמְרָא לחמְרָא ושיניהם נקראים חמְרָא, היו אומרים בהלצה שכדי לדעת את כוונת הגמרא מחפשים היכן נמצא אותו חמור שדנים בו, אם הוא במרתג או הוא יין, ואם הוא בסמור למרתג מוצה לו, אזי הוא החמור שמהט שצממו לסבול את חביות היין שיעמיסו עליו... ואכן בליקוטים שבסוף ספר מהרי"ל אות לד כתב: "חמרא שהוא לשון יין, קרא מהרי"ל חמְרָא המ"ם בשבא, כגון כסא דחמְרָא. וכשהוא לשון חמור, קרא חמְרָא המ"ם בקמץ", ובהערות הסמך לכך שני פסוקים "נשקה את אביו יין" - ומתרגם חמְרָא, "שבו לכם פה עם החמור" - ומתרגם "עם חמְרָא". ויש לציין, כי על דברי הגמרא

הוא בדברי הרא"ש וצריך לומר "חטיה היה". דעה נוספת גורסת, שעץ הדעת היה אגוז, ומקורו מנוסח הברכה שמופיע בסדר רב עמרם גאון לחתן כליל חתונתו: "בא"י אמ"ה אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים, כל ימשול זר במעין חתום, על כן אילת אהבים שמרה בטהרה וחוק לא הפרה, בא"י הבוחר בורעו של אברהם", ואמרו שהוא מפני שנמשלו ישראל לאגוז כמו שנאמר "אל גנת אגוז ירדת" ובנות ישראל שמורות כאגוז בקליפתה, וכן מצאו מדת רמו למנהג שנהגו הנשים להשליך אגוזיהם על החתן, כיוון שאשה גרמה להחטא, ומרומה באגוז שיש לו לתקן בלימוד התורה הטהרה של החטא, ועזרתו באגוז שיש לו קליפה וצריך הסרה; אלא שאומרים שנפלה טעות בהעתקת דברי רב עמרם גאון, ובמקור נכתב "אשר צג זוג בגן עדן" ולא אגוז, וממילא כל הזיהוי של עץ הדעת עם אגוז אינו נכון, וכן מובא ב"תשובות הגאונים" מרב האי גאון שיש לומר "אשר צג זוג" ולא "אשר נטע גנת אגוז", ונוסח זה גם מסתבר יותר שהכוונה לאדם וחווה שהקב"ה העמידם זוג בגן עדן, והברכה היא שהזוג הנישא יהיה כמותם.

אולם בכל הדעות הללו לא מצאנו מקור לטעות הנפוצה, שעץ הדעת היה עץ תפוחים, ובאמת מקור הדבר טמא מנהגות, שאצלם נוצרה הטעות מכך שהמלה 'פלוס' בשפה הלטינית משמעותה 'רע', וכיוון שישנה מלה נוספת בלטינית שהגיעה מהשפה היוונית ונשמעת בדומה למלה זו, אך היא מייצגת את התפוח - הוחלפו המלים ונוצרה דעה משובשת כאילו התפוח הוא פרי עץ הדעת. מכאן נוצר הביטוי השגור "התפוח האסור" לכל תענוג או הנאה שאסורים עליה החוק והמוסר, ודווקא משום כך מתעורר האדם להימשך אליהם כפי שנאמר "מים גנובים ימתקו". התפוח האדום הפך בנצרות לסמל החטא, ובפרט צבעו האדום העז, והדבר תועד בצירים רבים ועתיקים בהם נראים אדם וחווה בצל עץ תפוח (ולא לחינם נקראת החברה הטכנולוגית הענקית בארה"ב בשם 'אפל' - תפוח באנגלית, וסמלה תפוח נוס, כאותו פרי אסור של עץ הדעת לדעתם. אחרים סבורים כי התפוח נועד להזכיר את הפייקאי האנגלי הנועד אייזק ניוטון, שגילה את כוח הכבידה (כוח המשיכה) שבטבע, בעקבות תפוח שנפל על ראשו בגינתו שבאנגליה, והדבר עורר אותו לחקור מדוע התפוח נופל תמיד במאונך לקרקע ולא לצדדי או לכיוון מעלה, ומכאן הגיע למסקנה כי אותו כוח הגורם לפליטת תפוחים ארצה, הוא הכוח שמפעיל את השמש על כוכבי הלכת ומחזיק אותם במסלוליהם. מעניין להוסיף, כי לאחרונה התגלו כתבי ניוטון, בהם עסק במשכן ובית המקדש ועבודת הקרבנות שבהם, וכן בחישובי קץ הימים ובוא הגאולה).

למרבה הצער חדרה טעות זו גם אצלנו, והיו כאלו שכתבו שהמנהג לאכול תפוח כליל ראש השנה כמובא בשולחן ערוך, הוא כדי לתקן את חטאו של אדם הראשון שנוצר בראש השנה ובו ביום נצטווה ובו ביום חטא (סנהדרין ע, ב), ובאמת התחלף להם אתרוג בתפוח כמובא בתוספות במסכת שבת (פה, א), וכן אמרו התוספות בתענית (נט, ב ד"ה 'של תפוחים') שכל התפוחים הנוכרים בדברי חז"ל הכוונה לאתרוגים. כך מסופר (ב'נפש הרב' ע"מ רט) על רבי יוסף דוב סולובייצ'יק מארה"ב, שאמר פעם כי מנהג הגר"א שלא לאכול ענבים בראש השנה, בהתאם לדעה בחז"ל שעץ הדעת גפן היה, ו"שאלו אחד מהשומעים, דאסיכין אין לאכול גסיכין תפוח, דהלא עץ הדעת תפוח היה. וענהו רבנו תיכף ומיד, דזה בוודאי אינו נכון, אלא דלחד מאן דאמר אתרוג היה, ואתרוג בלשון התנ"ך נקרא תפוח, והנוצרים בלבלו תפוח של תנ"ך בתפוח של היום. דבזמן התנ"ך הרי לא היו בכלל (מה שנקרא אצלנו) תפוחים בארץ ישראל, ובשיר השירים נזכר שריח אפך כתפוחים,

ובוודאי כוונת הפסוק לאיזה פרי הדר (ציטוט) שהיה הולך למרחוק", והביא ראיה מהתוספות בתענית הנוכר שתפוחים הם אתרוגים. דעה משובשת נוספת שמקורה אף היא בנצרות, קושרת את עץ הבננה עם עץ הדעת, ואף אלו דברי הכל. ומכאן תמיהה על המובא בזמירות "מעשה אבותי" באסטאן (ע"מ רח) על רבי לוי יצחק מבוסטון שהי"ת[ה] לו חביבות מיוחדת לליקר בננה", והמחבר (נכד הנ"ל) שמע את הטעם למה היתה לרבי אהרן מבעלזא "חביבות מיוחדת לליקר בננה"? "מפני שבננה (הוא) [היא] התאנה שהי"ת[ה] בגן עדן, ושמעותי וכו' ש"כ"ק אדמו"ר מבעלזא ז"ע נהג שבמים [ה]נוראים לא שתה ליקר בננה אלא ליקר שְׁרִי, והטעם כמו שהזכרנו לעיל שבננה הווי תאנה גן עדן, ומובא בדברי חז"ל שאילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי נחמיה אומר תאנה היתה, ולכן בימים הנוראים שאז היתה בריאת האדם, לא רצה לשתות ליקר בננה, כדי שלא להזכיר חטא עץ הדעת בימים הנוראים".

3. אדמוני?

טעות נוספת שהשתרשה בהשפעת הנוצרים, הקשורה אף היא לצבע האדום, היא צבע שערו של דוד המלך ע"ה, טעות שחדרה גם אלינו, ורבים מאיתנו משוכנעים שכוונת הפסוק בשמואל"א (טו, יב) "אדמוני עם יפה עיניים" הכוונה שהיה בעל שיער כתום-אדמדם או זהוב, כזה המכונה בימינו יג'ג'י" (בהשפעת צמח הגיגי'ר הוא הונגלי, שנמכר כממתק מסוכר בצבע כתום). ובאמת הכוונה לצבע בשרו של דוד שהיה אדמוני, ואילו שערו היה שחור. כך מסתבר מכל המפרשים שהכוונה לבשרו, כמו המלבי"ם: "וזה מורה על תגבורת הדם ורוב החמה", ובמצודת ציון: "אדמוני - מראה אדום".

טעות זו השתרשה גם לגבי צבע שערו של עִשָׂו, עליו נאמר "ויצא הראשון אדמוני, כולו כאדרת שער", ובטעות קישרו בין שני הפרטים הללו, כלומר בין הצבע האדום לבין שערו, והסיקו ששערו היה אדמוני, ומכאן הצירים שמראים לילדינו בקטנותם ומשרישים בהם את הטעות לכל ימי חייהם (והמהדרים) גם מוסיפים לצייר את שערו מלוחלח, שהרי הגיגי' בדרך כלל הוא בעל שיער כהה. והאמת שגם אצל עשר הכוונה לבשרו, כמו שאמרו במדרש המובא ב"דעות וקנים" שם, שיצחק אבינו לא מל את עשו כי ראה אותו אדמוני וחשב שדמו לא נבלע עדיין באיבריו, והמתין שנה ושנתיים עד שיגדל וישתנה צבעו, וכשראה שהוא נותר בצבעו האדום הבין שזה טבעו, וכשרצה למולו בגיל י"ג כמו שנימול ישמעאל אחיו של יצחק, מנע עשו ממנו לעשות כן ונתר על. וראיה ברורה לכך משני פסוקים בשיר השירים, שנאמר "דודי צה ואדום דגול מרבבה", ומיד לאחר מכן "קווצותיו תלתלים שחורות כעורב".

במרוצת הדורות, בגלל שינויי אקלים וגנטיקה, היו יהודים רבים בעלי שער יג'ג'י בקרב יהודי אשכנז וספרד, ואפילו בקרב קהילות המזרח בעיראק ותימן (ולהבדיל, מעט גם אצל ערביי בארץ ישראל). בתקופת האינקוויזיציה בספרד, תרו הנוצרים אחר אנשים בעלי שיער בצבע זה, וחשדו בהם שהם יהודים אנוסים שהתנצרו רק למראית עין. היו שקישרו את צבע השיער האדום של דוד המלך (בטעות), אל הבעש"ט ה'ק' שעליו מסופר שהיה בעל שיער אדום, כמסופר על רבי דוד יצחק אייזיק מסקאליע שהוציא פעם ספר ישן מארון הספרים שלו, והראה לנכדו שיש בו שיעור אדום 'פון די בארד פון די' [דער] הייליגע[ר] זיידע [די] [דער] בעל שם טוב הקדוש". ובעניין זה חשוב לציין,

כי הציור המיוחס אל הבעש"ט שבו הוא נראה כבעל צהבה, אינו אלא של ר' חיים שמואל יעקב פאלק מכוונה ה'בעלי-שם' מלונדון ונחמד בידי היעב"ץ כשנ מובהק, וכן קישרו את דוד המלך עם רבי נחמן מבר שהיה לפי המקובל גסיכין בעל צבע אדום ובעל "י ארוכים כנהוג במדינתנו" ("שבחי הר"ן" טו, ובעל דמיון ב שטען שזכה לראותו בחלום, אף העלה את דמותו בציוו פרטים אלו...).

4. מי בנה את ביהמ"ק השני?

חוסר בהירות קיים אצלנו בזיהוי של בונה בית המ השני, ובדרך כלל שגור לומר כי עזרא הסופר הוא ה שעמד בראשות הגולה ובנה את בית המקדש השני המסד ועד הטפחות. אחרים משתבשים בכלל וסב כי הורדוס המלך הוא שבנאו, בזמן שהוא חי כש מאות שנה לאחר מכן, ורק שיפץ את ביהמ"ק כתש שנה טרם נחרב, כמסופר בבא בתרא (ד, א; ונוכר גם כ סוכה נא, ב), ועל אחת כמה וכמה שלא שלמה המלך אלא בנה את ביהמ"ק הראשון.

אולם בספר עזרא נאמר בפירוש, כי בוני בית המ השני היו זרובבל בן שאלתיאל נכדו של יהויכין יהודה, ועמו יהושע בן יהוצדק הכהן, שעמדו ב עולי ככל הראשונים באישור כורש מלך פרס, ש שמנתה ארבע ריבוא אלפיים שלוש מאות ושישים ועם הגיעם החלו להקים את המזבח ואת בית המ אלא שהעבודה נעצרה בגלל הלשנת שונאיהם הנוכ שבארץ, ושוב התחדשה בזמן דרויש והסתיימה ל ארבע שנים, ורק שנה לאחר מכן עלה עזרא לארץ יש ועל שם נס זה של בניין בית המקדש השני לקץ שנה לחורבן הבית הראשון, אומרים בפזמון "מעוז בתנוכה" ק"ץ בכל זרובבל, לקץ שבעים נושעתי" הסיבה למה לא היה עזרא בזמן הבניין, אמרו במדרש השירים רבא, כי עזרא היה יכול לעלות כבר עם זה ויהושע הכהן (שהיה בן אחיו יהוצדק הכהן), אלא שהכ לשמש את רבו ברוך בן נריה, שהיה אדם גדול וי ולכן נותר עזרא בבבל עד אחר פטירת רבו, ובקה הרמב"ם הוא נחשב כמסר התורה מרבו ברוך בן שהיה תלמידו של רימיהו הנביא, וכן אמרו במגילת (ב: א) "אמר רב ואיתימא רב שמואל בר מרתא, גדול תי תורה יותר מבניין בית המקדש, שכל זמן שברוך בן קיים לא הניחו עזרא ועלה".

ואף שבמגילה (טו, א) נחלקו חז"ל בזיהוי של ה מלאכי, ודחתה את הדעה שהוא מרדכי היהודי ונ מלאכי מפני שהיה משנה למלך, מפני שבפסוק נ 'דניאל ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי', משמע שניים; וחכמים אמרו מלאכי שמו; ורבי יהושע בן ק אמר מלאכי זה עזרא, כי על שניהם נאמר שהפרישו ישראל מנשים נכריות, ורש"י ותוספות אף קיבלו ד וכן מוזכר בתרגום יונתן, אולם רוב הראשונים לא כ דעה זו, בהם הרד"ק, אבן עזרא ואברבנאל, ומפרשים הדברים כפי שנראים בפשוטו של מקרא, שמלאכי ו אינם איש אחד, וכן מזכיר הרמב"ם בהקדמתו לפ המשנה את מלאכי הנביא ואחריו את עזרא הכ וראיה לכך מדברי הגמרא בובחים (סכ, א), "אמר בר-רב חנה אמר רבי יוחנן, שלושה נביאים עלו עמ הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף פי שאין בית", ושם דעה נוספת של רבי אליעזר בן י

השלישי העיד להם על התורה שתיכתב אשורית. ורש"י שם מפרש כי שלושת הנביאים הם חגי זכריה ומלאכי, ובלי ספק העידו זאת עוד בטרם נבנה הבית, ואם עזרא למד תורה מברוך בן נריה כאמור במגילה, על כרחק עזרא הסופר אינו מלאכי הנביא, אלא אם נאמר שהגמרות חלוקות. וכבר יישב רבי שלום יצחק הלוי מתימן בשו"ת "דברי חכמים" את הסתירה בדברי חז"ל, וגם מיישב מדוע נקבע בזכרון העם "כי העלייה הבנייה והנהגה וכל הפעולות שנעשו בעלייה השנייה, כמעט כולם התייחסו ומתייחסים על שמו של עזרא", מפני שעזרא אומנם לא היה באופן פיזי בירושלים בזמן הבניין והגיע לאחריו, אולם הכל נעשה בפקודתו ולכן נקרא על שמו, ומעלה השערה נוספת שעזרא עלה שלוש פעמים מבבל, בראשונה עם העלייה הראשונה של זרובבל כדי למצוא את מקום המזבח, בשנייה כשנינתה הרשות לבנות את המקדש, ובשלישית לאחר פטירת ברוך בן נריה שהיתה שנה לאחר סיום בניין הבית.

5. מי בנה את הפירמידות?

לא אבותינו בני ישראל שבמצרים בנו את הפירמידות, בזמן שעבודם לפרעה מלך מצרים כאשר עבדו בהם בפרך, שכן הפירמידות החלו להיבנות כאלף שנה לפני ישיבת בני ישראל במצרים, אלא בנו את ערי המסכנות פיתום ורעמסס שבאזור אחר במצרים, שם לא נמצאת אף פירמידה אחת, אף שהיו שביקשו למצוא דמיוןמה בין השם המצרי 'פיראמאוס' לפירמידות, לבין 'פיתום ורעמסס'. הפירמידות לא נבנו כפי השגור בטעות בידי עבדים, אלא בידי פועלים בשכר שהתגוררו בעיר גיזה בסמוך לאזור הבנייה, ולאחרונה נתגלו בסמוך לפירמידות אתרי קבורה כהנים וקברו הבונים, ומחקר גופותיהם נראה שהם שולבו בראש לפועלים, ולא עבדים צמיתים שאין ערך לחייהם. הפירמידות גם נבנו בעבדים אצות ומסותות, ועל בני ישראל נאמר שבני את ערי המסכנות בחומר ובלבנים, שבדואי לא היו מחזיקים מעמד כפי שהפירמידות מחזיקות מעמד באופן מופלא, ואף לא נועדו לשמש כערי אוצרות כמו הערים שבנו בני ישראל, אלא כאתרי קבורה למלכי מצרים.

הטעות הרווחת שקישרה בין בני ישראל להקמת הפירמידות, מקורה מדברי יוסף בןמתתיהו בספרו "קדמוניות היהודים", שם הוא מספר על עבודת בני ישראל במצרים (מתורגם): "וישימו עליהם לחלק את היאור לתעלות רבות, לבנות חומות לערים וסכרים אשר יעצרו ביאור, למען לא יגרום לביצות בעוברו על גדותיו. ובהקימם פירמידות הללו את הגזע שלנו, כי הכריחום להסתגל לעבודות שונות ותלאות".

בעקבותיו של יוסף בןמתתיהו גם נוצר הזיהוי השגור של עזרא הסופר כבונה בית המקדש השני, כמסופר בספר "יוסיפון" המלוקט מכתבי יוסף, על עולי בבל ו"ויקומו היהודים כל נדיב לב לעלות לבית האלקים כארבע ריבוא, ועמהם בראשם עזרא הכהן הסופר ואלקיים הכהן וישוע ומרדכי, ושאר ראשי האבות ליהודה ובנימין, וילכו הלך ובוא עד עבר הנהר, ויבאו ירושלם ויחלו ליסד את בית האלקים", וכאמור אין זה פשוטו של מקרא, ועזרא עלה אחרי סיום הבניין.

6. "מטמא טהורים" - את מי?

הכהן המטהר את הטמאים באפר פרה אדומה אינו נטמא, כפי ששגור בפי כל, אלא רק הכהנים שעוסקים

בהכנת פרה אדומה (השורף והאוסף את אפר הפרה. גם כאן השתרשה טעות בקרב הילדים, כאילו "שני התולעת" שהשליכו אל תוך שריפת הפרה, היתה תולעת של ממש, במקום להסביר שהכוונה לצמר צבוע בצבע אדום שמופק מגרגרים שיש בתוכן תולעים), מאורע שהיה תשע פעמים בלבד לדעת הרמב"ם, ואת הפרה העשירית יכין מלך המשיח בקרוב ממש. עוד נטמא מי שנשא מי אפר פרה אדומה בשיעור הזאה, ורק בתנאי שנשא שלא לצורך, אבל אם נשא לשם טהרה - לא נטמא. הטעות נוצרה מפרשנות לא נכונה של דין הפרה שהיא מטמאת טהורים ומטהרת טמאים, ופירושו הפסוק "ומזה מי הנדה יכבס בגדיו" כפשוטו, נגד דברי חז"ל מפורשים כמובא ברש"י שם.

צדי"ק?

האות ה"ח באותיות הקודש, נקראת במקור "צדי", ולא 'צדיק' כפי השגור, והכינוי נוצר בעקבות קריאה רצופה של הצדי עם הקף הסמוכה לה וכך נוצרה ה'צדיק' (הרשי רשומות אמרו, כי הצדי הפכה לצדיק כיוון שהיא נושאת על גבה יוד - יהודי, ואף שגם האלף נושאת עליה 'יהודי' על גבה, אולם היא גם רומסת ברגלה על יוד...), וכן בעקבות דרשת חז"ל בשבת (קד, א) 'צדיק כפוף צדיק פשוט' כפי שכתב רבי אליהו בחור בספר "התשב"י" (ערך 'צדיק, ושם כותב "וכן קוראים לה האשכנזים והצרפתים צדי"ק, אבל שאר היהודים גם כל המדקדקים קראו לה צד"י", ויש עוד ראיות לכך שהשינוי נעשה כבר בימי קדם גוון באותיות דרכי עקיבא. וכן בוהר חדש "אמר לה הקב"ה צדי אנת וצדיק אנת"), אולם שם האות שם בגמרא בשבת הוא "צד"י" כפופה וצדי"י פשוטה", וכך מכנים כל הבראשונים את האות, כגון רש"י ב"שמות", וכן אבןעזרא, הרד"ק ועוד (וגם רש"י במנחות כט, ב, שם נדפס "שטענו גין ה"ה לצדי"ק כפופה", אוי בכתביהויד נכתב בבירור צדי"י והמדפיסים שינוהו. וכן ביוצרות לשבת הסמוכה לשבועות שנדפס כיום "צדיק צדקת אליקני", מופיע במחזורים הישנים והמדויקים "צדי").

7. כמה שיחקו ילדי נס הנוכה?

אין כל מקור קדום ומבוסס לאגדה השגורה בפי כל, כי התלמידים מבני ישראל שלמדו תורה בעת גזירות אנטייכווס במערות, היו משחקים בסביבונים כדי להטעות את החיילים שבלשו אחריהם, כדי שלא יבחינו כי הם לומדים תורה. הדבר מובא לראשונה ב"אוצר כל מנהגי ישורון" ("בשם הרב בעהמ"ח ס' עבודת עבד וס' תפארת צבי [שניהם חוברו בידי רבי עזריאל זעליג] ב"ר יששכר דב ב"ר יוסף מתלמידי הגר"א מוויילנא) קרלנשטיין מגיד מירשים בלאמא ומחר ספרים פורה, אביו של רבי דב צבי קרלנשטיין אב"ד מאלקין ודיין בירושלים אבי המשפחה בארץ, ומשמו מצטטים את הדברים בספרי הליקוטים שבדורנו, אף שבספרו לא נזכר דבר מזה, ואולי הגיעו הדברים ממנו בעלפיה, ומביאו הרב זיו", שם כותב טעם למה "הילדים משחקים בחנוכה במשחק גלגלן - (הרידיל)", מפני ש"היתה הגזירה שלא יתאספו במקום אחד אגודות אגודות, מצאו חכמים בעת הגזירה עצה נפלאה בזה שעשו משחק הרידיל להראות את אויביהם אם יפצאו, ששיחקו במשחק הגלגלן ולא למדו, ובהמצאה כזאת יכלו ללמוד וללמד, לכן נשאר לנו המשחק לזכר הנס, שעבורו לא שכחו תורת ד' שעמדה לאבותינו לנו".

בימי החנוכה שהיו יומי דגנרא (בישיבות פולין הוקדשו תחילה ימי החנוכה לחזרה על הנלמד, ובמשך הזמן הפכו הימים לימי חופשה, עד שהש"ח הקדוש התאונן על כך וכתב "בעונותינו הרבים רוב העולם נוהגים בו כישול תורה והולכים אחר ההבל, ומה שרבותינו הקדמונים פסקו ישיבה בימים ההם, עשו בשביל הנערים

שיחורו ויחורו על תלמודם מה שלמדו שיהיו שגור בפייהם, על כל השומע ישמע ויתעורר בימים ההם ביתר שאת בתורה ובמצוות", וכן התאוננו גדולים בדורנו כי בהפסקת הלימוד מקיימים את גזירת היוונים "להשיכם תורתך" ורבי יחזקאל לוינשטיין התבטא בחריפות כי "היוונים ינצחו" בכך, אולם אין הדברים אמורים אם מנצלים את הזמן לשירות ובתשבות לקב"ה מתוך שמחה של מצווה בהנהגה הראויה והחלפת כוח בדרך התורה), נפוץ המנהג לחשק בלילות משחקי גורל על כסף, כאשר המשחק מסובב את הסביבון ועל פי האות שנופל עליו, היה נקבע גורלו. האותיות נהג"ש היו לטיניות, ומשמעותן בגרמנית נישט (לא, הפסד), גאנץ (שלם, זכיה מלאה), האלב (חצי, מחצית הזכיה), שטעל (העמד, להוסיף מטבע לקופה המשותפת). על מנהג זה נשתמרו עדויות מתקופת רבי יעקב ווייל תלמיד המהר"ל, שהצדיק בעל כנגד טענת אשתו על שהוא משחק ומבזבז את כספם, כיוון ש"אינו עושה שום שחוק שלא כהוגן רק בחנוכה כמנהג", וכן כתב תלמידו של ה"תרומת הדשן" ש"בחנוכה מותר לשחוק". המנהג לא מצא חן בעיני הרבנים, כיוון שהוא נחשב כמשחק בקוביא ופסול לעדות (כמובא בשו"ע חו"מ סימן שע, אך הרמ"א התיר משום שבאסמכתא אין משום גזל דרבנן, וכיבי"ע אומר פסק שלבני ספרד אסור לשחק כן), ובמשך הדורות אף הטילו חרמות ואיסורים כנגד משחק זה שחדר גם בין נשות ישראל. במשך הזמן נוצר בידול בין משחק הקלפים האסור, אל המשחק בסביבון עצמו בלי קשר לקלפים ומשחקי הממונן שבו, עד שהפך למנהג מקודש הקשור לימי החנוכה. בספרי החסידות החשיבו את המשחק בו, וצדיקים רבים נהגו לשחק בו בימי החנוכה, וכן נמסר על חת"ס סופר. מצאו גם רמזים נפלאים באותיות החקוקות עליו, כמו הרמז של ה"בני יששכר" אותיות גשנ"ה, וכתב גם שבחנוכה משחקים ברידיל שאוחזים אותו מלמעלה, כי לא היתה התעוררות מלמטה רק מן השמים עוררו אותם, ואילו בפורים משחקים בגראעז (רעשו) שאוחזים אותו מלמטה, כי אז היתה התעוררות מלמטה שגורו צום ושק ואפר ועשו תשובה שלימה, אך על הקלפים שפך מרורות: "גודל האיסור והפגם בנעשה בנפש מי שעוסק ח"ו בשחוק הקרטיין, אשר המציאה הקליפה בימי שליטת היוונים ל"ו קליפות, זה לעומת זה שרצו לבטל על ידי זה התורה".

בעניין זה מעניין לספר, כי לפני זמןמה התפרסם דבר גילוי של כלי יודאיקה אומנותי ומרתק, אשר נראה כקומקום תה מעוטר ותמים למראה, ולמעשה הוא "צופן בתוכו סודות מפתיעים, שאפילו האינקוויזיציה המתחכמת לא תפסה את היהודים האנוסים שהחזיקו בו", כדברי המפרסמים. "אדם שאינו בקי במנהגי החגים היהודיים, ירים את המכסה ויגלה קומקום ריק, אך יש להביט בקנקן עצמו ובמה שיש בו". מתברר כי כל חלק סמוי בכלי משמש למנהג או מצווה, כמו כלי החזקת האתרוג, מתקן להדלקת אש תמיד בבית הכנסת, פמוטים לנרות השבת, מתקן לבשמים להבדלה במוצאי שבת, מגילת אסתר ועזרה אך כשרה, מנורת הנחכה מקופלת וקומפקטית, לצד צלחת לליל הסדר ועוד, וכל זאת בכלי שכאמור נראה כקומקום תה תמים. המפתיע מכל הוא המכסה העליון שנראה כפקק תמים לכל דבר, אלא שהוא מהווה סביבון לחנוכה ומופיעות בה האותיות נהג"ש מסביב. מובן מאליו שה'גילוי' עורר תחילה רעש גדול, בכך שמצאנו הוכחה למנהג הסביבון עם האותיות שעליו עוד מתקופת האנוסים בספרד לפני כחמש מאות שנה, מקור קדום ללא ספק שלא נמצא כמותו עד לתקופת החסידות, אולם בירור קצר העלה כמובן כי אין כאן אלא מעשה תרמית, והעבודה כולה, שמרשימה ביותר ללא ספק, היא מעשה ידיו של אומן מומחה בן דורנו...

הורגלנו מילדותנו כי "אין לעלות או לשבת על השולחן, מפני שהוא דומה למזבח", אלא ששוברו בצדו, שהרי על המזבח עצמו היו הכהנים עולים לעבודת הקרבנות (אך הכהנים לא היו יושבים עליו, וייתכן ששייבה היא אף דרך ביזיון ולא עמידה). אומנם מצינו בדברי חז"ל שהמשילו את שולחנו של אדם למזבח, כמו בסוף מסכת חגיגה (כז, א): "בזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר על אדם, עכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו", אך לא נאמר שם שאין לעלות עליו. יש אומנם מקור שאין להעלות תינוק על שולחן שעליו ספרי קודש, כמובא ב"יוסף אומץ" (לרבי יוסף יוסף האן נירלינגן ראש הדיינים בפרנקפורט, דיני ביה"ט סעיף סד) "שאסור להושיב או להעמיד התינוק על הסטנדר שמשמימן עליו מחזורים ותפילות שמויחד לקדושה, ואפילו על השולחן שאוכלין עליו כתב בספר חסידים שאסור", אלא שלא נמצאו דברים כאלו בספר חסידים, ואדרבה בעל "יוסף אומץ" (דיני קדושת הספרים סעיף נה) הוכיח מהנאמר בספר חסידים (סימן תקטק): "לד אחד עמד לפסוע על השולחן שאביו היה משים תדיר ספריו עליו, ולא ייחדו רק לספרים לבד, וגם כשרצה לאכול עליו לחם ובכל יום ספרים עליו, ולקח הספרים מעליו עד שאכל, ועמד הילד על השולחן וירד ותחת כך ירגלו בסכין, אמר האב פשעי גרם שהנחתי לבני לפסוע על השולחן שהיו עליו ספרים", שבשולחן סתמא בלי ספרים ולא נועד ללימוד, אין איסור (והוא סותר בכך את עצמו שכתב לעיל שאסור גם בשולחן שאוכלים עליו). ואכן האיסור שלא לעמוד או לשבת על שולחן, "לא נזכר בפוסקים ושאר רבוותא הקדומים" כפי שכתב בשו"ע המקוצר (או"ח סימן כט הערה לח), ומזכיר את הנכתב "שולחן הטהור" לרבי אהרן ראטה בעל "שומר אמונים", שם כתב "אמרו שאסור להרוג כינה על השולחן, וכן נכון שלא ליתן עליו מסרק כלל. וכן לא ישב ולא יעמוד על השולחן ולא יניח בנוי הקטנים שיעמדו על השולחן, וגם קיבלתי כי זה סכנה ח"ו, והכל בשביל ששולחן דומה למזבח וצריך להתנהג בקדושה כי שולחנו מגין עליו מכל רע בזה ובבא", והעיר עליו שמה שכתב בלשון 'אמרו' אינו נמצא בדברי חז"ל רק בספר חסידים הנוכח, וקאי רק על עניין הריגת כינה, ומשם ואילך דברי בעל שולחן הטהור עצמו, ואף על הריגת כינה כתב בעל קיצור שולחן ערוך בלשון 'טוב ליהרהר'. הדבר מובא גם בשו"ת 'רבבות אפרים' (ח"ו סימן צה) בשם ה"שולחן הטהור", וכתב שגם בהיעדר ספרים אין מן הראוי לעמוד ולשבת על השולחן כי צריך לנהוג בו כבוד. מסתבר גם שמקור המנהג שלא להעביי ילד מעל השולחן היתה משום נקיות, שלא תארע תקלה בסעודה בעטיו, או כדי לשומרו מכלים חדים שעל השולחן כמובא לעיל מספר חסידים. ומנהג זה התרחב גם להקפיד על אנשים מבוגרים שלא ידגלו מעל השולחן, ומעניין המסופר על רבי אהרן מבעלזא, שפעם אחד מבני רבי יעקב הלבשרטאם מטשאקאוו מעל השולחן, והרבי אמר שאצל נכדי רבי מרדכי מנשכין אין להקפידה בקפידא זו.

9. מה הביאו העצים של רבי חנינא?

במסכת תענית נזכרות כמה מעשיות נפלאות על רבי חנינא בן דוסא, וביניהן על עץים שהיו ברשותו (הגמרא להלן תמה: "מהיכן הוול ליה עץים, והא עני הווי? ועוד, אמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל?" ותירצו כי העצים לא היו שלו אלא של אדם אחד שעבר על פתח ביתו ושכח תרנגולים, ומובא כל הסיפור הידוע אודות רבי חנינא שגידל את האפרוחים ומכרם וקנה

בדמיהם עוים, וכשחזר המאבד השיב לו את העצים על-פי סימן בתרנגולים. והמפרשים תמהו מדוע רכש עוים, והלוא אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל והשיבו באופנים שונים, והמהרש"א כתב שכל הקטע על מכירת התרנגולים ורכישת עוים תמורתם, אינה מלשון התלמוד "אלא מפירושים נכתבו בנוסחת הגמרות", ויותר נכון דברי התוספות שהעצים עצמן נמצאו בידי רבי חנינא ולכן היה שומר אבידה עליהן), והשכנים טענו כי העצים מפסידות את שדותיהם כשהן אוכלות אצלם, אולם רבי חנינא ידע שאין זה אמת, ולכן אמר: "אי קא מפסדן - ניכליהו דובי, ואי לא - כל חדא וחדא תיתי לאורתא דובא בקרנייהו. לאורתא אייתי כל חדא וחדא דובא בקרנייהו", ואחר שהגמרא מבארת כאמור מהיכן היו לרבי חנינא עוים, שוב חזרה ואמרה: "הינהן עץי דאייתי דובי בקרנייהו". הסיפור ידוע, ובפרט לצעירי הצאן שזכו גם לגרסאות שונות של ציורים לסיפור זה, אלא שבטעות סבורים כולם לומר שהעצים הביאו דובים בקרניהם, כפי לשון הגמרא, אלא שאיש מהם לא שם לבו להבין, כי בארמית "דיבי" הכוונה לזאבים, שכן בארמית כידוע מתחלפות האותיות דל"ת וז"ן (ע"ה, כמו ההבא = זהב, אודנט = און), וכן מפרש רש"י בחולין (ע"ה, ב) על דברי הגמרא "בן פקועא דנפל דובא עליה" - "הזאב טרפו", וכן שם (ג, ב): "סניא דיבי" ומפרש רש"י "מאוס וכחוש אפילו לזאבים". וכן תרגם אונקלוס את הפסוק "בנימין זאב יטרף" - 'תקיף כדיבא', כלומר עז ותקיף כמו זאב, וכן תרגום הפסוק "זאבי ערב שבצפניה (ג, א) 'כדובי רמשא'. ורש"י כתב כן בפירושו על רבי חנינא בן דוסא, בדברי הגמרא בסוטה (מט, א) "משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה": "ועושה מעשים מופלאים כדאמר בתענית... ולעוים להביא זאבים בקרניהם". המפרשים אף מסבירים, כי לא ייתכן לומר שהכוונה לדובים, שהרי אין אלו מצויים בשדות אלא ביער (ופירושו הבל מובא בספר "מחלק ספון" על הסוגיא בתענית. גם המהדיר של "ציוני" לרבונו מנחם הציוני, על הפסוק "המכסה אני מאברהם" שם הביא המחבר דוגמאות לשינוי מנהגו של עולם, כגון בימי רבי חנינא בן דוסא שעוים שלו הביאו זאבים, מציין המהדיר מחוסר הבנה "לא זאבים היו אלא זעירים". וכן ראה מדברי הגמרא בבבא בתרא (טו, ב) על איוב שעליו נאמר "ומקנהו פרץ בארץ" - "מקנהו פרץ גדורו של עולם, מנהגו של עולם זאבים הורגים העוים, מקנהו של איוב העוים הורגים את הזאבים". הטעות השתרשה כה עמוקות, עד שמדפיסי הגמרא גרסו ברש"י כאן ד"ה "דובים" וזאבים בשדות" בוא"ו החיבור, והדבר גרם לתמיהת המפרשים מהיכן נטל רש"י לומר שהיו כאן גם דובים וגם זאבים? אלא שבמקור היה כתוב זאבים בלי וא"ו החיבור, ורש"י בא לפרש את דברי הגמרא, אך כיוון שהמדפיסים סברו כטעות הרווחת שדובים הם, מצאו 'פתרון' נאה לדעתם, בהוספת הווא"ו, כאילו רש"י בא להוסיף גם זאבים לדובים. ואומנם ברש"י שעל "עין יעקב" (שנרפס מתוך כתב-יד ישינה ושונים מנהגוטה שנרפס בש"ס), נכתב אכן זאבים בלי וא"ו כפי הנכון, וכן במהדורת וינא של מסכת תענית. ועדיף גם לגרסו בגמרא וברש"י "דיבי" ולא "דובי". (בעניין זה יש לציין, כי שם משפחתו המקורי של המקובל רבי יצחק כדורי, היה 'דיבה', שמשמעותו בערבית עיראקית זאב, ושם זה ניתן לבני המשפחה בידי תושבי שכונתם 'באביישרג' שבנגדאד, כיוון שראו פעמים מספר כיצד זאב נכנס לביתם בלילה בעת שבני המשפחה ישנו על הגג מפני החום הכבד השורר בעיראק בימי הקיץ הלוהטים, ולאחר שעלה ארצה החליף את שם משפחתו ל'כדורי' לכבוד אביו שזה היה שמו הפרטי).

10. טעויות במנורה

כמה טעויות השתרשו בעניין מנורת בית המקדש: השמן הכשר למנורה אינו עשוי רק מהטיפה הראשונה,

אלא הכוונה כל הכמות הראשונה שיוצאת מהזיתני ידי כתישתו בשלב הראשון (בשלב השני טוענים עליו וכמות זו של שמן אינה כשרה למנורה); את המנורה היו כהן הדיוט יכול להדליק, ולא דווקא הכהן הגדול (ובד) גם אם הדליקה זר כשרה, ולדעת הרמב"ם אף לתתילה (ובד) בור); ושלוש המדרגות שלפניה היו עשויות מאבן מזהב כפי השגור, ובפירוש נאמר כאן במשנה בתמיד (מ"ט) "ואבן היתה תמיד לפני המנורה ובה שלוש ממ שעליה הכהן עומד ומיטיב את הנרות".

11. איזה צבע היה הגמיי?

בקרוב רבים השתרשה הטעות, כאילו צבע הגמיי כורכים את פירות הביכורים הראשונים, היה דווקא אדום, ואף בצירי המשניות כיום מציירים כן. אלא כל מקור לכך שהיה בצבע אדום, אף שבספרי בני נכתב הדבר כדבר המובן מאליו, כמו ב"חשקת שני על כללי פאה לגמיי וביכורים (ע"מ ו"ו): "הרואה שנתבכר תוך שלשה, קורא עליו שם ביכורים וכוך" חוט אדום לסימן". מטעות זו באו ליתן טעם למנהג לחוט אדום על ידי הילדים לסגולה, שכן האדם עץ הן וכל בן חדש הנוול הריהו כאילן חדש והריהו כביכור ואם כן יש לקשור עליו חוט אדום... לאמיתו של אין כל קשר בין הצבע האדום לגמיי, שכן הגמיי הוא הפפירוס לדעת הרמב"ם שמתרגמו 'אלכרדי' בער והוא צמח גמיש הנוח לקשירה שגדל במקורות מתוקים וקולעים ממנו מחצלות, או לפי רש"י שמת "וניק" והוא צמח דומה, וכמובן שאינו בצבע אדום.

12. פרעה בפיג'מה?

אין לנו כל ידיעה שפרעה אומנם לבש 'פיג'מה בא הלילה', כשיצא לחפש את משה ואהרן במכתב בכ (כמובא במכילתא דרבי ישמעאל: "מגיד שהיה פרעה מחורר בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי, היכן אהרן שרוי"), אף על הילדים שגור השייר הידוע של אהוב הילדים 'א' (יאנונס שיחי', שהלחינו בניגון הידוע על המלים "כרוך א שבראו לכבודו" אותו שרים בשיבות ליטא בשמחת תורה שבועות). את הרעיון לשיר זה, קיבל ר' אלתר כאשר אצל מלמד ירושלמי שהמחיש לתלמידים הצע בליצונתא דעבודה-זרה את פרעה מתרוצץ בלבניו לחפש את משה... אולם יש מקור לכך שהוא קם מש כפי שפירש רש"י על הפסוק "ויקם פרעה - ממיט" "לילה - ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום", שבעבר לא היה כלל מושג של "בגדי שינה", והי החל רק לפני כשלוש מאות שנה, כאשר האנגלים מנהג זה מהודו שבמרתה. גם לאגדה שילדי ישראל מתקלסים בו ואומרים לו משה גר כאן ושם, יש בילקוט שמעוני ומקורו מתנחומא הקדום: "היה פ הולך בלילה, ומסבב בכל שוק ושוק ואומר היכן משה, והיכן הוא דר? והיו בניהם של ישראל משה בו ואומרים לו פרעה להיכן אתה הולך? והוא אומר למשה אני מבקש, והם אומרים כאן הוא דר, ומשה בו, עד שעמד עליו, אך יש להדגיש שהילדים נ בחלון ולא יצאו, שכן נצטוו "ולא תצאו איש מפתח עד בוקר". (בעבר היו בגדי הלילה מסומנים באמצעות קווים הובר, ובטעות כינו אותם "כתונת פסים", וזאת מתוך שטות ב הפסים' שבכתונת יוסף הצדיק, שהתפרשה בפירושים להסבר השם 'פסים', והחלפתו עם הפס' המאוחר במשמע רחב שנוצר בעקבות "פס ידא" שבספר דינאל שפירושו פס החלק הרחב שבקצה היד. ועוד בעניין זה, רבים סבורים כי

החלופי והתקני לפיג'ה הוא 'נמנמת' על שם השימוש בה בשעת הנמנום, אולם השם לא התקבל).

13. כמה שנים המתין יעקב לרחל?

הזמן שעבר מאז נשא יעקב אבינו ע"ה את לאה, ועד שנשא את רחל, היו שבעה ימים בלבד, ולא כפי הטעות השגורה שהמתין לה עוד שבע שנים, בנוסף לשבע השנים הראשונות שעבד ללבן. הטעות נוצרה גם מפירוש מוטעה של הפסוק "מלא שבוע זאת", שהכוונה לשבעה ימים כפירוש רש"י לשבעת ימי המשטה מנישואי לאה, וחשבו בטעות כי הכוונה לעוד שבע שנים אחרות, ובאמת עבד שבע שנים אחרי שנשא את רחל, בתמורתה. גם השגור בפי הילדים, כי יעקב אבינו גלל את האבן הגדולה שעל-פי האבן בכניסתו לחרוץ, היתה באמצעות האבן, והמפליגים מתארים כיצד הורידה היתה באמצעות הזרת שלו - אין לה כל מקור, ואדרבה בתרגום וינותן שם מבוזר שעשה זאת באמצעות אחת מזרועות ידיו: "וקרב יעקב וגלגל ית אבנא בחדא מן אדרעו, מעילו פום בירא", וכן במדרש "לקח טוב" "ויגל את האבן באחד מזרועותיו הודיע כח גבורתו". וייתכן שהמקור לדברים הוא מדברי המדרש רבא המובא ברש"י, שיעקב גלל את האבן כאחד שמעביר פקק מעל פי צלוחית, והמעביר פקק משתמש באצבעותיו, אף שיייתכן שהכוונה רק להראות כיצד עשה זאת באופן קל ובלתי טרדה, אבל לא בדמיון מלא לפתיחת פקק של בקבוק. ומעניינים המשך דבריו של וינותן שם, שהמים צפו ונבעו מהבאר לקראת פניו והשקה את צאן לבן אחי אמו (שכן לא נאמר בפסוק שיעקב דלה, אלא רק "וישק את צאן לבן", ומכאן שהמים עלו מאלהיו ושתי הצאן, וכן בפרקי דרבי אליעזר ובלקח טוב), והיו נובעים עוד עשרים שנה, כלומר כל תקופת מגוריו בבית לבן (ובחלק מנחסי תרגום וינותן, מופיע במקור ההמשך "הווות טייפא עשרין שנין, כל זמין דהוה אבונן יעקב יתיב בתר").

14. האם קיים הלעיטני נא?

טעות נוספת הקשורה ליעקב אבינו עוסקת בזמן שהאכיל את עשו מנייד העדשים שהכין לאבלים על פטירת אברהם, ואף שעשו ביקש "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה", לא מצינו מקור שאומנם יעקב עשה כן, ואדרבה בפסוק נאמר "ויעקב נתן לעשו לחם ונייד עדשים", וגם לא מסתבר שיעקב ילעיש אותו שלא כדרך הנימוס. ואכן כך כתב האלשיך הק' "עשו אמר הלעיטני נא כדרך שמלעיטין את הגמל, שישפוך את התבשיל דרך פיו בלא לחם, אך ראה יעקב שהוא דרך בלענים רעבתנים, על כן נתן לו לחם ונייד עדשים, לרמוז לו כי שאל שלא כהוגן כהוראת רעבתן, אך יאכל לעט בלחם כדרך אנשים". וכן כתב החת"ם סופר בחידושי על התורה שהאכיל עשו כדרך בני אדם ולא בהלעטה, כי אם היה עושה כן היה עשוי פטור מלשלם שאין זו אכילה גמורה, וכן ב"חכמת התורה" לרבי שלמה קלווגר. בדומה לכך מובא גם ב"ברית אבות", שיעקב לא רצה להלעיט את עשו כדי שלא ייחשב לו הדבר כמתנה ואזי לא יצטרך עשו לשלם לו, ולכן נתן לו בידו כדי שישלם לו עם הבכורה, וכן ביאור בספרים רבים שלא רצה שייחשב הדבר כאונס עקב הבלמוס שאחז את עשו ויטען אחר-כך שאין תוקף למכירת הבכורה משום כך. ומספר ש"ב האומן ר' מרדכי אהרן ברים ה"ו, כי כשנכנס אל רבי יוסף שלום אלישיב עם ציוריו הנפלאים לתלמידים על פרשת השבוע, וראה כיצד יעקב מאכיל את עשו בכף ולא מלעיטנו כבקשתו, והסובבים תמהו על כך, השיב: "פשוט שכך היה". אך

יש לציין לפירוש רבנו יוסף בכור-ישור, שכתב את הסיבה למה ביקש עשו מיעקב שילעיטנו, כי "דרך הציידים להיות עייפים ורודפים אחר החיות, ופעמים טועים ביער שלושה וארבעה ימים, ויגיע להם רעב וצמא, וכן היה לעשו שהגיע עד שערי מות, ולא היה בו כח להשיב ידו אל פיו... והאכילו יעקב על תנאי זה, וכשביקש עשו לאכול לא היה יכולת בידו להאכיל את עצמו מחמת חלישות שהיו לו מחמת רעבון והלעיטו יעקב", ואולי כוונתו שיעקב האכילו בכף כפי שמאכילים תינוק, כי עשו היה עייף להושיט ידו, אבל לא ששפך את הקדירה לתוך פיו כמעשה הרעבתנים.

15. מי בנה את האבנים העליונות בכותל?

לשר הנדב"ר משה מונטיפיורי ישנן זכויות רבות בבסיסו היישוב היהודי בארץ הקודש, אך משום מה נתלתה הדעה הרווחת כאילו הוא בנה את השורות העליונות שבכותל המערבי, והדבר נעשה בהשתדלותו ובמימונו. הדבר מופיע כנראה לראשונה ב"לוח ירושלים" של זאב ברינקר (שנת תש"א): "שורות האבנים התחתיות הן מימי הבית הראשון והשני, היתר נוספו בזמנים יותר מאוחרים, כל רואיהם מכיר מיד שהם מתקופה מאוחרת. הנדבכים העליונים נבנו בראשית המאה הששית בהשתדלות השר משה מונטיפיורי ומנדבתו, וגם רצפת האבנים שבסמטא נעשתה בכספי היהודים והם היו מתקנים אותה בכל פעם שנתקלקלה", גם החוקר זאב וילנאי העתיק את הדבר ב'מחניים' (שנת תשכ"ו), ומהם התפרסם הדבר במקורות רבים, וכיום הוסיפו לספר, כי השר עשה זאת כדי להגן על המתפללים היהודים מזריקות אבנים מצד המוסלמים ממרומי הר הבית אל רחבת הכותל המערבי, או לשמירה ולהגנה מן הערבים הפראים שלא ירמסו ברגליהם הסמטאות על אבני הכותל הקדושים" (ילקוט יוסף" דיני הכותל המערבי עמ' ד). סברה עממית זו הגיעה גם לידי ספרות ההלכה בדורות, כגון בשו"ת "היכל יצחק" לרה"ר רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג (א"ח סימן יח), בעניין היתר לפועלים יהודים לעמוד על הכותל בשעה שעוסקים בתיקון הנדבך העליון של הכותל, ויש צד להקל "לפי שידוע לנו שהנדבכים העליונים שבזמננו, ניתוספו על ידי השר הצדיק ר"מ מונטיפיורי ז"ל, ואלו אין בהם קדושה". מסתבר כי אין כל קשר בין בניית האבנים לשר מונטיפיורי, והדבר כלל לא מוזכר אפילו ברמז בתנבי איש אמונו ומזכירו הנאמן ר' אליעזר הלוי, שהתלווה אליו במסעו, ותיעד את כל קורותיהם בכתב. ואף השר עצמו מספר בזיכרונותיו על ביקורו בכותל, ועל השתדלותו להתקין שם גג לפני הכותל לטובת המתפללים, עליה קיבל הבטחה מהפחה התורכי, אשר "פיהם דבר שוא" ולא קיים הבטחתו. ייתכן שהטעות נוצרה מכך שהשר עלה בתום-לב אל הר הבית, מבלי להיות מודע לפולמוס ההלכתי שבדבר, והדבר עורר כנראה התנגדות מצדי יהודי ירושלים והשר התנגד אחר-כך על משגהו (הוא 'זה' משום כך אף לנידוי וחרם בתקיעת שופר בחוצות ירושלים. בידי רבי יוסף משה מליסא בן החוות דעת", דבר שהחריד מאוד את השר, עד שפנה לרבי ירושלים והם הניחו את דעתו כי 'חרמו של יוסף משה הוא כחרמו של י"ם (יוסף מ'שה), כי איננו אחראי על מעשיו ואל יחושו לנידויו" כמסופר ב"מלכי בקודש" לרבי חיים הירשנזון, ח"א עמ' מג), ואמרו שהשר היה היהודי הראשון מתקופת החורבן שהרהיב עוז להיכנס במקום המקדש עליידי רישיון מיוחד מהשולטן התורכי פְּקוֹשְׁטָא; או החלפה בטעות עם היוזמה של השר לרכוש את שכונת המוגרבים עם הכותל המערבי הסמוך לה, מידי המוסלמים בכסף מלא, וכן זים כאמור הנחת גג

מקורה ליד הכותל - יוזמות שלא יצאו לפועל בסופו של דבר. השר התבקש גם בידי רבי מנחם נתן אויערבאך מירושלים, לדרוש מהפחה התורכי "לאסור על השכנים להשליך קיא וצואה אצל הכותל המערבי", כמסופר בעיתון 'הלבנון' שנת תרכ"ו. ייתכן גם שהטעות התחלפה עם המסופר על השר ר' מרדכי רואניס אפנדי, שכפי המסופר בעיתון 'חבצלת' (תרל"ד), ומובא ב'מגני קדם' של גייבסקי פ"ג, וכן בתיכור על הכותל המערבי ירושלים תר"צ עמ' 34), נתן תרומה לפאר את המקום לפני הכותל, וראשית מלאכתו היתה לרצף את המגרש ולתקן את שלושת הקירות אשר מסביב לכותל בטיח ולמשוח אותם בששר. וכמו מונטיפיורי בשעתו השתדל גם הוא להקל על המתפללים, ולפי פקודתו הניחו אבני שיש גדולות ומרובעות למושב בשביל אנשים וקנים וחולים, עד שכל האבנים נגנבו ועלמו כוז אחר. ונדבכי האבנים העליונים שהונחו על-גבי הנדבכים מתקופת הורדוס, הונחו בחלקם בתקופת עומר, והעליונים בתקופת התורכים בימי סולימן המפואר בונה חומת ירושלים, השורות האחרונות הונחו בידי המוסלמים בירושלים בשנים שלאחר פטירת השר (בשנת תרמ"ה), והשורה העליונה ביותר הונחה בתקופת המנדט הבריטי לחיזוק הכותל. ואכן, בבדיקות מעבדה שנערכו לאחרונה התברר, כי המלט שבין השורות העליונות, עשוי מחומר שהומצא רק לאחר פטירת השר. וכבר העיר על כך רבי יחיאל מיכל טוקצ'ניסקי במכתבו לבעל "מסעות ירושלים" על מסע ה"מנחת אלעזר" ממנוקאטש בירושלים בשנת תק"צ, שכתב כי "תשעת טורי האבן הגדולים הם מבניין שלמה והטורים העליונים מהאבנים הקטנות הם מהשר מונטיפיורי", ור"מ מתקן את טעותו ומפרט באריכות מי הניח את שורות אבני הכותל בתקופת השונות, בלי כל קשר לשר מונטיפיורי. וכן העיר על כך רב הכותל רבי שמואל רבינוביץ בספרו על הכותל (מבוא עמ' ח): "יש הטוענים כי אחד ממפעליו הברוכים היה הוספת הנדבכים מעל הכותל המערבי, וזאת כדי להגן על המתפללים היהודיים מפני זריקת אבנים מהר הבית, אולם אין לכך כל ראיה או תיעוד היסטורי".

16. ביטוי-לשון משובשים

והנה לקט ביטויים, שנוצרו מהבנה שונה או פיסוק שונה מפשוטו של מקרא:

1. "קול קורא במדבר" במשמעות של קריאת שווא ואין אדם שומע לו, כמו הקורא במדבר שאין מי שיאזין לו, אולם במקור הפסוק בישעיה (מ, ג) נאמר "קול קורא, במדבר, פנו דרך ה'", והכוונה: קולו של הקב"ה קרא והכריז, כי יש לפנות במדבר דבר לה', וכך מתבאר גם המשך הפסוק: "ישרו ערבה מסילה לאלקינו" המשמש כ'תקבולת' - הקבלה בין שני חלקי הפסוק, וגם טעמי המקרא מוכיחים זאת, שכן תיבת קורא מוטעמת בוקף קטן המפסיק. הטעות נבעה כנראה מתרגום השבעים והברית החדשה, שם הוצמדה תיבת במדבר אל קול קורא, במשמעות שהקול קרא במדבר, ולכן עדיף שלא להשתמש בניב זה כמובנו המושאל. ואף שכבר מצאנו בחז"ל ובפי הפייטנים הקדמונים את החיבור של במדבר לצורך הניב של קריאה במדבר, כמו באגדת בראשית "קול קורא במדבר" - "אמר רבי לוי, למה במדבר? אלא בנוגה שבעולם מי שהיה בידו מרגלית ואיבדה, היכן הוא מבקשה? לא במקום שאיבדה? כך הקב"ה איבד את ישראל במדבר, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו, ולשם הוא הולך ומבקש". וכן בזהר (ח"א קיה, א): "קול קורא במדבר - מאי בעי הכא קלא במדברא, אלא אמר רבי זריקא, אלין אינון קלייא לאתערא מתי מדבר". וכן

בפיט סדר העבודה ליום הכיפורים ממחבר לא ידוע בתקופה קדומה מאוד בימי הסבוראים או קודם להם: "פעמיני יניע, והם יתנו קול, כקורא במדבר"; יש הבדל גדול במשמעות הניב במקורות הנוצריים, שם הפכו את פשט הכתוב לקול קורא במדבר שאף אחד אינו שומע לו, לעומת המקורות הנ"ל שהכוונה לחיוב שעם ישראל שמע את קולו של הקב"ה אפילו במדבר. ביטוי מאוחר שנוצר מפסוק זה, הוא הצירוף "קול קורא" לכתוב ו הודעה המתפרסמים בציבור.

2. "מכל מלמדי השכלתי", במשמעות שהאדם יכול ללמוד מכל אדם, בעוד במקור הפסוק בתהלים (ק"ט) כוונת דוד שהחכים מכל אלו שלימדו אותו מפני שהוא מרבה ללמוד בתורת ה' כל העת, ולכן השכיל יותר מהם. אולם מקור הבנה זו מדרשת חז"ל במסכת אבות (פ"ד מ"א): "בן זומא אומר, איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי", אף שאינה פשוטו של מקרא.

3. "מהרסייך ומחריבייך ממוך ייצאו" במשמעות של גיס חמישי מכפנים, אנשים מתוך המחנה שגורמים הרס וחורבן, אולם פשוטו של מקרא מדבר על פסוקי נחמה, וכדברי רוב המפרשים כי הכוונה לנבואה חיובית שהרשעים, הם הגויים שהתיישבו בארץ ישראל, עתידים להסתלק ממנה בשעה שבני ישראל ישובו אליה. וכדברי המלבי"ם: "אם היו בניין ישראל אוהבך ממוך זה מימים כבר היו יוצאים אויבייך אשר הרסו אותך ממוך זה מימים רבים". אולם מעניין לציין את פירושו של ה"מצודות דוד": "מהרסייך - המהרסים והמחריבים אותך יצאו ממוך, רצונו לומר הרשעים שבקרבך הם סיבבו ההריסה והחורבן, ולא מאתי יצאה הרעה", ואף לדעתו יש כאן מעין נחמה שהקב"ה אומר שלא מאתו יצאה הרעה, אלא מאת הרשעים שבעם ישראל, ופירושו קרובה אפוא למשמעות הביטוי כיום. ההבדל ניכר בהדגשת המלים בין שתי המשמעויות, ובעוד בפשוטו של מקרא מדגישים את המלה "יצאו", הרי שבמשמעות המושאלת בה משתמשים כיום, מדגישים את המלה "ממוך", כדי להעביר את המסר כי יש להישמר יותר מהאויב הפנימי מאשר זה שבחוץ.

4. "הנאהבים והנעימים בחייהם, ובמותם לא נפרדו" - זה הפיסוק הנכון בפסוק, כאשר תיבת בחייהם מוטעמת בוקף קטן המפסיק, והתיבות במותם לא נפרדו בפסוקית נפרדת, ולא כפי השגור במליצה לחבר ולומר "בחייהם ובמותם לא נפרדו" כפי שכותבים ומספידים ירדים טובים, וכך מדגיש רבי יוסף קספי: "בחייהם דבק עם 'הנאהבים והנעימים', כי יש בו זקף; וגזרה אחרת היא 'במותם לא נפרדו'. וכן פירש ב"מצודות דוד": "בחייהם - עודם בחיים היו נאהבים ונעימים לכל בני אדם, רצה לומר מאוד היו מקובלים על הבריות והבינים בעיני כולם. ובמותם לא נפרדו - אף אחר מותם לא נפרדו מן האהבה והנעימה, כי עד עולם לא תשכח כי רבה היא". אמנם הרד"ק כתב: "ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה, כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה".

5. "כי האדם עין השדה" במשמעות של דימוי האדם לצומח, אולם הפרשנים מסבירים את הפסוק בלשון תמיהה, שהרי הוא עוסק בהוראות לעם ישראל בשעת הטלת מצור, שלא להשחית עצי פרי, שכן האם כמו האדם הוא עין השדה, שיש להשחיתו בשעת המלחמה?! ומשמעותו הפוכה אפוא לביטוי הנפוץ. אולם כבר בדברי חז"ל אנו רואים את הדימוי של האדם לעץ השדה, וגם מצאנו השוואה הפוכה, ב"פרקי דרבי אליעזר" (פ"ד)

ש"בשעה שכורתין את עץ האילן עושה פרי למינו, הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין קולו נשמע".

6. הביטוי "כהוא זה" התגלגל מהפסוק "כי הוא זה" שבפרשת משפטים, ששם דרשוהו חז"ל (ב"ק ק"ו, ב) שהנתבע על הפיקדון מודה במקצת, ואומר 'כי הוא זה' אני חייב לך ולא יותר, ומכאן נוצר הביטוי המצורף 'כהוא זה' במשמעות חלק וקצת, אף שבפשוטו של מקרא הכוונה ששומר הפיקדון נטלה לעצמו.

7. הצירוף "רווה נחת" נוצר מפסוק מוטעה של הפסוק בתהלים "תלמיה רַוָּה, נַחַת גדודיה" (ובענין זה אמרו הדרשנים, למה שגור לומר "נחת יהודיה"? מפני ש'נחת' היה אחד מאלופי עִשָׂו, ולכן אין לברך סתם שתזכה לנחת, שלא יגדל הבן להיות כאלופי עשו...).

8. "החלום ושברו" משמש כיום לביטוי של חלום שהכזיב והתנפץ, ובעוד במקורו הוא לשון של פתרון חלום, כמו אצל גדעון בשופטים "ויהי כשמוע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו".

וכן הביטוי השגור בטעות "מן הפה אל הפחת" במשמעות של יצא מצרה קטנה ונפל חלילה בצרה גדולה, בעוד בפסוק בישיעה נאמר להיפך "הועילה מתוך הפחת ילכד בפח", שכן הפחת הוא בור שבו נלכדת בעלי חיים גדולים, לעומת הפח שהיא מלכודת קטנה בה נלכדות ציפורים וקשה לאדם להשתחרר ממנה, אלא שבשגרת הלשון השתרש לומר בלשון הקלה יותר 'פח' שהיא מלה קצרה לפני 'פחת' הארוכה יותר.

9. "הגיעו לעמק השווה" במקום "אל עמק שְׁוֹה" שנאמר במלחמת המלכים.

10. "אבד עליו הכלל" במשמעות של דבר מיושן שיצא משימוש, ומקורו מהפסוק "אבד קִלְחֻ" שבאיוב (שהתפרש בדי רש"י והמצודות כונה), וגם כאן בלי ה"א הידיעה.

11. כך גם "תומר דבורה" כצירוף וכשם הספר הנודע של הרמ"ק שנוצר מהפסוק "והיא, וישבת תחת תומר, דבורה", והכוונה במקור שהיא דבורה וישבת תחת תומר, וטעמו מוכיח עליו שהוא מפסיק.

12. או הצירוף "אור יקרות" במשמעות של אור בהיר, ומקורו מנבואת זכריה: "והיה ביום ההוא לא יהיה אור, יקרות וקפאון" והטעמים מפסיקים, כי תיבת אור מוטעמת בוקף קטן המפסיק, ולכן פירש רבי יונה אבן ג'אנח שמשמעות 'יקרות' הוא מלשון כובד (וכן בלשון חז"ל 'יקרא' מלשון כבוד) ומשמעות הפסוק שבאותו יום לא יזרח האור, אלא יהיו עננים כבדים וקודרים, 'והיה לעת ערב יהיה אור', אולם כבר הרד"ק הסבירו במשמעות המקובלת כיום "שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות, כמו ירח יקר הולך (באיוב), ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חושך", ולפי הסברו יש כאן ניגוד בין אור יקרות שהוא אור בהיר לעומת אור קפאון שהוא חושך, וכן ב"מצודות ציון": "אור יקרות" - "אור בהיר".

13. סדר נכון בביטוי "לא יער ולא דובים" ולא כפי השגור 'לא דובים ולא יער', שכן נחלקו רב ושמואל בנס אצל אלישע הנביא, אם יער היה רדובים לא היו, או שלא יער היה ולא דובים.

14. "מותר האדם מן הבהמה" במשמעות של עליונותו הרוחנית של האדם על הבהמה כדרש, בעוד הפשט בפסוק שבקהלת הוא "ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבלי", כלומר שניהם בני תמותה ואין ביניהם כל הבדל, והוא המשך לתחילת הפסוק "כי מקרה בני האדם

ומקרה הבהמה, ומקרה אחד להם, כמות זה כן כמות זה, ורוח אחד לכל".

15. הביטוי החילוני הנפוץ "איש באמונתו" שהוא שיבוש מהפסוק בחבקוק "וצדיק באמונתו במשמעות חיובית שהצדיק יזכה לחיים בזכות אמונתו, ואילו בביטוי המשובש יש רשות לחופש וכל אדם ראשי לעשות כרצונו בניגוד ליסודות אמונתיים בקיום התורה והמצוות.

16. "דברים פְּדָרְבָּנֹת" בקמץ רחב ובי"ת רפוייה הכתיב בפסוק בקהלת, ולא פְּדָרְבָּנֹת, ומכאן נוצר "פְּדָרְבָּן" בניקוד המשובש.

17. "תקיעת כף" מסמלת ערובה לקיום הסכם, והתחייבות, ובהלכה יש לה תוקף חשוב שאין ממנו, ומקורו מהפסוק במשלי "בני, אם ערבת תקעת לוך כפך", ופירושו רש"י "ואבן עזרא ועוד אדם שנטל על עצמו ערבות לשלם את חוב חברו, דומה לכך הוא 'מי לידני יתקע' במשמעות מי יערשך ואמנם יהיה, אך מקורו מפסוק באיוב ושם שונה כדן סוף פסוק: "שימה נא ערבי עמך, מי הוא יתקע", ושם מבקש אביו מהקב"ה שיהיה ערב בעבדו אם לא הוא - מי יכו לערוב לו שהדבר יתקיים.

18. "לנקוף אצבע" פירושו בדברי חז"ל לפצול האצבע, ולא כשגור היום בביטוי השלילי "אינו אצבע" שאינו עושה מאומה ולא מסייע לסביבתו.

19. יש גם להקפיד לומר "חלק הארי" ולא 'החלק' שכן אין מוסיפים ה"א הידיעה לנסמך אלא לסומך.

20. "יצא הפסדו בשכרו" פירושו חיובי, שע הפסד עדיין נותר רווח, לעומת הביטוי ההפוך שכרו בהפסדו" שהרווח מוטע לעומת ההפסד הרב הבריות שגור להיפך.

21. וכן לומר "עשה לילות כימים" במשמעות ניצול הלילות, ואילו הביטוי השגור "עשה ימים כל שמתכוונים בו לחיוב, מתפרש באמת להיפך, ש'ש' כילה את ימיו בבטלה כמו השינה בלילות.

22. "לבור בר מן התבן" ולא 'תבן מן הבר', שכן היא התבואה המשוכחת והתבן הוא הפחות בערך להעדיף להוציא את התבואה המשוכחת מתוך הפתח ולא להיפך, ומקורו מדברי ירמיהו: "מה'לתבן אֶת־יְהוָה

23. "חדשים לבקרים" כפי הנאמר בפסוק באיוב 'חדשות לבקרים' בלשון המשובשת כיום.

24. "וְלִשְׁוֹן רִבְּהָ תִשְׁבְּרֵהָ" ולא 'תִּשְׁבְּרֵהָ גִרְם' שכלולו רגילים לקרות, שכן זה לשון הפסוק במש"ט).

25. האיסור שלא להשחית מאכלים שגור ע"כ בנינו איסור 'בל תשחית', אולם המקור שלו מדרש בדברים (כ, יט) "לא תשחית את עצמך". וכך גם השגור "ומבשרך אל תתעלם" יש להעדיף ולומר "הפסוק בישיעה (ח, ט) "ומבשרך לא תתעלם". וכן "ולא יִרְאֶה בך עֲרֹת דבר", יש לומר כלשון הדברים (כ, טו) "וְלֹא יִרְאֶה בך עֲרֹת דְּבָר".

26. הביטוי "טעות לעולם חוזר" מקורו בלשון ומשמעו שהעושה מיקח טעות יכול לחזור בו, ו'חוזר' מתכוונים על האדם, אבל כפי הבריות משת' בו בטענה שתמיד אפשר לחזור מן הטעות, ובמלה מתכוונים על הטעות, וכדי להתאימה ללשון נקב טעות, החלו לומר 'טעות לעולם חוזרת'.

ניפוץ אנדות

להבדיל מהטעויות הנפוצות בקרבנו בעניינים הקשורים לתורה, גם במושגים כלליים נקבעו בקרב ההמון הנחות יסוד רבות, אך למעשה אין להן כל קשר עם המציאות.

(המונח השגור לרעיונות שהתקבלו על לב ההמון, למרות שהם כוזבים ובלתי מבוססים, הוא "מיתוסים", אולם רצוי שלא להשתמש במונח זה, ולא בפועל השגור שלו "מיתולוגי" לאדם או אירוע אגדתי וייחודי, שכן מקורו מיוון העתיקה בה נוצרה "המיתולוגיה היוונית" שהיא עבודה זרה של ממש, המתארת את עלילות האלים, שהם לפי דעתם המשובשת בעלי דמות אנושית אך בעלי תכונות שמעל הטבע. מפולחנם השתרשו מושגים רבים שרבים מהם חדרו גם לתרבות המערבית בת זמננו וגם חדרו ללשונונו, כמו 'עקב אכילס', נקודת תורפה וחולשה מהסיפור אודות אכילס הגיבור ביוון שרק עקבו היה נתון לפגיעה ושם נורה ומת; 'עבודה סיופית' על שם סיופוס המלך שנגזר עליו בשאול לגלגל סלע ככד במעלה ההר והוא היה שב ומתגלגל למטה בכל אימת שהגיע לפסגה; 'תיבת פנדורה' התיבה שנפתחה מתוך סקרנות על אף האיסור לעשות זאת, וממנה יצאו כל הפורענויות שבאות לעולם; 'מוזה' כהשראה לכתיבה ויצירה שהן תשע אלות שהופקדו להעניק השראה ליוצרים בתחומי מחול ומוזיקה ספרות וכתיבה ועוד - עבודה זרה של ממש, וכן 'תשובה לאקונית' על שם בני ספרטה שבחבל לאקוניה ביוון שחונכו מילדותם לאנשי מלחמה והסתפקו בדיבור מוטע, או 'סוס טרויאני' כניוו לפעילות חתירה על ידי גורם עוין פנימי המתגלה באיחור, על שם הסיפור הדמיוני על תכסיס היוונים במלחמת טרויה בכך שהותירו סוס עץ חלול ונקמ מחוץ לחומות העיר טרויה ועשו עצמם כנסוגים, וכאשר בני טרויה הכניסו את הסוס לעירם, יצאו מבטנו חיילים שפתחו את שערי העיר לצבאות היוונים וכך הצליחו להביסם - משום הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו).

והנה כמה מהבדיות השגורות בפי ההמון בנושאים כלליים:

1) 'מטבע שמושך ממגדל גבוה מאוד, יכול להרוג אפילו אדם' - לא היה ולא נברא ואפילו משל לא היה. המכה תהיה אומנם חזקה ככל שהמגדל יהיה גבוה יותר, אולם האוויר בולם את התעופה ומרכז את המכה.

2) 'העצם היחיד שנראה מהחלל, היא החומה הסינית'. גם זו הנחה שגורה בפי כל, ויש המרחיקים לכת וטוענים שהיא נראית גם מהירח, אולם זה פשוט לא נכון. אומנם החומה ארוכה יותר מששת אלפים קילומטרים, אולם גובהה אינו עולה על שמונה מטרים ורוחבה כחמישה בלבד, ואין היא אלא כגודל בניין צר בגובה שלוש קומות בלבד, כך שאין כל סיבה לראותה מהחלל כפי השגור בטעות.

3) 'האדם מנצל רק אחוזים בודדים ממוחו' - גם כן הנחה מוטעית, ולמעשה רוב בני אדם מנצלים כמעט את כל היכולות של המוח שלהם.

4) 'נפוליון היה נמוך' - כך סברו במשך כל השנים מאז עלייתו המטאורית עד נפילתו הכואבת של המצביא הצרפתי הנודע, אולם למעשה גובהו היה 1,68 מטר, שנחשב אז גובה סביר. הטעות נוצרה מכך שנתוני גובהו ניתנו על-פי המדידה הצרפתית של אז, והמעתיקים לא שמו לב כי המידות השתנו. נפוליון גם נהג להקיף את עצמו בשומרי ראש גבוהי קומה, ולכן נוצר הדימוי השגוי לגבי גובהו הננסי לעומתם.

5) אמונה תפלה היא, כי 'ברק אינו מכה פעמיים באותו מקום', אבל אין לכך כל קשר עם המציאות, ולמרבית הצער היו מקרים רבים של אנשים או מקומות שנפגעו יותר מפעם אחת ממכת ברק. מעניין לספר, כי היה מי ש'זכה' לכינוי "מוליך הברק האנושי". האיש שימש כפקח בפארק הלאומי שבמדינת ווירג'ינה בארה"ב, ובמשך ימי חייו נפגע 7 פעמים ממכת ברק, אך שרד את כל הפגיעות. ואף שסיכוי האדם להיפגע מברק במשך 80 שנות חיים, מוערך ביחס של אחד לעשרת אלפים, היה האיש מועד יותר לכך כיוון שנכח מתוקף תפקידו, זמן רב בשטחים פתוחים, ובמדינת מגוריו מתרחשות סופות רעמים וברקים רבים מדי יום במשך שלושה חודשים בשנה. (השוב להוסיף, כי מקובל לראות במדען הנודע בנג'מין פרנקלין, שדיקונו מתנוסס על השטר האמריקאי של מאה דולר, כממציאו של 'פליא הברק' - מוט המתכת שקצהו מחודד ועומד

בדרך כלל על גג גבוה, כדי למשוך אליו את הברק מן השמים, ודרכו עובר המטען החשמלי של הברק אל אדמת כדור הארץ, פעולה שנקראת 'הארקה'. אולם יש הסבורים, כי כבר בתקופת חז"ל הכירו את הרעיון של שימוש בכרוזל כהגנה מברק, כפי שמוזכר בתוספתא למסכת שבת פ"ז ה"י: "הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת בראו [לגירסת הגר"א: ברזל] בין האפרוחים, הרי זה מדרכי האמורי. אם מפני הרעמים ואם מפני הברק, הרי זה מותר". והמפרשים פירשוהו ככלי למניעת נזקי הברק "כי כן הטבע שהברזל מושך עליו הרעם". וכן מצינו גם בדברי רבנו בחיי בפרשת נח: "כשם שמצינו אף בדורנו זה קצת החכמים, שידועים כח לקשור חלק אחד מן הברק שלא יבא אלא בגבול ידוע", ובכך מסביר את אנשי דור הפלגה, שידעו כי הקב"ה נשבע שלא יביא עוד מבול של מים, אבל חששו ממבול של אש, שמא יביא עליהם הקב"ה סופה של ברקים ורעמים לשרוף אותם, ולכן החליטו להעמיד מגדל גבוה ובראשו להעמיד מוט ברזל שימושך אליו את הברקים, וכך יהיו מוגנים מפני סכנת שריפה).

6) 'כמו סדין אדום לשור' - כינוי שגור לדבר-מה המעורר כעס ותגובה שלילית רק מעצם אזכרתו או ראייתו, ומקורו מכך שמונפים בסדין אדום מול הפר במלחמות שוורים, כמטרה לעורר את כעסו של השור ולהתגררות בו. אבל למעשה מתברר, כי אין כל עניין דווקא בצבע האדום כדי להכעיס את השור, והוא יגיב באותה צורה גם אם ינפנו לעומתו בכל צבע אחר, ומה שבאמת מעורר את כעסו הוא צורת ההנעה והטלטול של הסדין מול עיניו, דבר שגורם לו לבלבול וממילא כעסו ניצת. (במסכת פסחים דף קיב, ב מובאים ארבעת הדברים שציווה רבנו הקדוש את בניו [בכתבי היד: בנ], והרביעי שבהם "אל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם, מפני שהשטן מרקד בין קרניו. ואמר רבי שמואל בשור שחור וביומי ניסן", ומפרש רש"י "ביומי ניסן - שהצמחין עולין, וגם לבו ונוגח". אין כאן כל רמז לצבע אדום, וייתכן שסיבת רוגזו של השור היא הצמחייה הגדלה בחודש ניסן לאחר תקופת החורף, והרוח שמניעה אותה גורמת לו לסחרור כמו הנפת סדין מול עיניו, ולכן הוא מסוכן אז. ובכך תתרוץ גם קושיית האחרונים למה אין להתרחק מהשור ביומי אייר שאז הצמחים גדלים יותר, מפני שאז השור כבר רגיל אליהם לאחר חודש ניסן שבה ראה את הצמחים גדלים. יש להעיר, כי מסתבר שהתואר 'רבי' לשמואל, היא גירסא מוטעית בגמרא, שכן מאמר זה מובא גם בברכות דף לג, א על דברי רבי מאיר "ריש תורא בדקולא סליק לאגרא ושדי דרגא מתותך", ועל זה אמר שמואל "הני מילי בשור שחור וביומי ניסן, מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו", ועל כרחך שלא תוכל לפרשו שאמרו רבי שמואל בר נחמני או רבי שמואל בר רב יצחק המוזכרים הרבה בש"ס, אלא הוא שמואל חברו של רב שעליו מסופר במסכת בבא מציעא סוף דף פה, ב שרבנו הקדוש ביקש להסמיכו לרבנות ולא מסתייעא מילתא, ושמואל אמר לו שלא יצטער שכן ראה בספר אדם הראשון "שמואל ירחינאה, חכים יתקרי ורבי לא יתקרי, ואסו דרבי על ידו תהא". ופירש שם ב"ב יהודיע', ששמואל ראה בחלומו ספר שבו כתובים דברים שנאמרו לאדם הראשון, כדי שלא יצטער על שלא נסמך לרבנות).

7. גם הדימוי 'עיוור כמו עטלף' אינו נכון, שכן על אף הדעה הרווחת, העטלף אינו בעל-חיים עיוור, כשם שהוא אינו מסתבך בשערות של בני האדם שנכנסים למערותיהם, ולחינם הוא נתפס כבעל-חי מרושע ומוצץ דם.

8. הצירוף 'עצת אחיתופל' הוא כינוי שגור לעצה רעה של אדם המתחזה כידיד, אך כוונתו האמיתית להכשיל את מי שמתיעץ עמו. אולם למעשה אחיתופל הגילוני יעץ עצות נבונות וטובות לאבשלום בשעה שמרד באביו דוד המלך, כפי שנאמר בשמואל"ב (פרקים יב ויז), שם יעץ לו לשאת את פילגשי אביו כדי להראות את עומק מרידתו באביו - עצה שקיבל; וכן יעץ לו להרוג את דוד אביו ואנשיו באופן פתאומי - עצה שאבשלום לא קיבל, ותחתיה קיבל את דברי חושי הארכי שטען כי אנשי דוד גיבורים הם ומרי נפש כדוב שכול בשדה, ומאת ה' היתה זאת "להפר את עצת אחיתופל הטובה, לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה". דוד המלך אף התפלל לה' שיפר את עצת אחיתופל בשעה שתמך באבשלום שמרד באביו, ואחיתופל הוא גם שיעץ לדוד לכתוב את השם המפורש על חרס ולהניחו על פי התהום, בשעה שחפר את יסודות בית המקדש ומי התהום איימו להציף את העולם, כמובא בסוכה נג, ב, ועצותיו היו אפוא טובות ומוצלחות כפי שנאמר שם בשמואל

"ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם, כאשר ישאל איש בדבר האלקים". אולם כיוון שהעצות היו לרעת דוד המלך, לכן נוצר המונח 'עצת אחיתופל' כדבר שלילי, אף שבמהותן היו עצות נכונות, ונכון יותר היה לומר "עצת חושי" על עצה גרועה (ואכן, הצירוף 'עצת אחיתופל' לביטוי של עצה רעה באופן כללי, לא נמצא בדברי חז"ל ובספרי הראשונים והאחרונים, ושגור רק בשפת ההמונים). המתחכמים טוענים, כי בשפה הגרמנית נקרא השטן בשם 'טויפל', ו'אחיתופל' נשמע כמו 'עצת השטן', ומכאן נוצר הביטוי...

9. גם האזור 'משולש ברמודה' שבאוקיינוס האטלנטי, שנחשב כאזור מסוכן בו פועל כוח מסתורי המטביע אוניות ומטוסים, התברר כדעה כוזבת, ואף שאירעו בו אומנם כמה אסונות בלתי מוסברים, כמו היעלמותם של חמישה מטוסים מפציצים אמריקנים בראשית שנת תש"ו, לא אירעו באזור תאונות באופן חריג, שכן האזור נחשב כבעל ריבוי תחבורה ימית ואווירית. התברר, כי רבות מהתאונות שנרשמו כי אירעו באזור, היו בכלל באזורים אחרים, ואוניות אחרות שתועדו כאילו טבעו במשולש, התגלו בהמשך בשלימותן באזורים אחרים, וגם חברות הביטוח אינן גובות תעריפים גבוהים יותר לעוברים באזור. האזור זכה להילה של מסתורין, בעיקר בעקבות פרסום ספר על המקרים המשונים שאירעו בו, והדעה הרווחת בקרב בעלי הדמיון המפותח היתה, כי במקום שוכן שדה מגנטי, או שמא ידם של 'חוצנים' מוכוכבי לכת אחרים במעל... (בעבר, היו שקישרו את משולש ברמודה עם דברי הגמרא בברכות דף ה, א, "כפיתורי בפי ויש", ופירש רש"י שב"ם אוקיינוס יש מקומות שאינו מקבל ברזל, ומחברין לוחי הספינה עלידי חבלים ועקלים שתוחבין בנקבין ותוקעין אותו בדוחק, לפי שהן גסין כמחט הנקב", ופירש שם הרש"ש ש"הוא מפני שנמצאים שמה בקרקעית הים אבני מאגנטי אשר טבעם למשוך הברזל אליהם", אך דברי חז"ל חיים וקיימים ואין הכרח לקשרם עם משולש ברמודה דווקא. מעניין להוסיף את הנכתב ב"שלטי הגיבורים" לרבי אברהם הרופא פורטלאונה (ביאורו 'שער אריה', שם פרוור במנטובה שבאיטליה שמשם מוצא המשפחה. חי שם בין השנים ש"ב-ש"ג), שסבר כי כל ההמצאות החדשות כבר היו ידועות לעולמים, ואף מלאכת הדפוס "היתה גלויה לנו למאות ולא לפים של שנים, וכמעט סמוך לבריאת העולם, ולמעלה הרבה מזמננו זה", ומוסר על אבן ה"קאלאמיט"ה שצבעה דומה לברזל, ונקראת בלשון רבותינו ז"ל אבן שואבת, ומביא את דברי הגמרא בסנהדרין (קז, ב) כי גיחזי הניח אבן שואבת מעל החטאת של ירבעם בן נבט והעמידה בין שמים לארץ כדי להטעות את הבריות אחריו, ואף שאומנם קרא "בספרי החכמים שלהם שיש ממיני הקאלאמיט"ה שמושכין חוץ מהברזל דברים אחרים... לא ראיתי אלא בדברי רבותינו שהקאלאמיט"ה תמשוך הזהב", והוא מקבל את דברי חז"ל על שאיבת הזהב באמצעות מגנט, אף שלא מצא לזה סימוכין בדברי החוקרים. (יש לציין, כי הרמ"ה ביאר שגיחזי ציפה את פסל הזהב של ירבעם בברזל כדי שיימשך אל המגנט, והוא תלה שתי אבני מגנט בשני הכתלים שבצדדים, ולכן נותר הפסל תלוי באוויר שכן נמשך לשני הצדדים בשווה. וה'בן יהודה' מוסיף, שבוודאי היו אבני המגנט גדולות ועצומות, כדי שיוכלו להעמיד באוויר פסל כה כבד המצופה בברזל, ולדבריו אין בידי אדם אבני מגנט כה גדולות, אלא שהשטן המציאן לגיחזי כדי להחטיא בהן את ישראל). ועוד מספר שם ב"שלטי הגיבורים", כי "יש ממנה הרבה בים ההולך קדמת הודו, והספינות השטות בים ההוא במקום מסמרים של ברזל יש להם מסמרים של עץ, כי הנה במסמרים של ברזל יפלו בסכנה האנשים שהם בספינה, פן יצאו מהספינה המסמרים של ברזל בעבור משיכת האבן, ותישבר הספינה", והוא מוסיף כי אם מושחים את אבן המגנט במיץ של שומים, מתבטל כוחה ולא תמשוך הברזל, וכן אם מעמידים נגדה "דיאמנט" (אבן יקרה), מתבטל כח המגנט (יש לציין, כי המחבר גם היה סבור כדעה הקדומה והשגויה, כי ישנן אבנים יקרות שמסוגלות להתרבות), ויש גם אבן מגנט המושכת יין ושמן, ויש שמושכת בשר ומשתמשים בה המכשפים.

10. ונסיים עם הסיפור המפורסם, שנמסר בגרסאות שונות על אחד מבני משפחת רוטשילד המפורסמים בעושרם, שהתרברב פעם

כשראה את עושרו, ומכיוון שזוהה עליו דעתו אמר: "אני לא אמות לעולם מרעב, כי הרי כסף יש לי למכביר". יושב בשמים ישחק, ויום אחד נכנס גאווותן זה אל חדר משכיתו, ויש אומרים כספתו, כדי לספור את כספו כדברי חז"ל "עכברי דשכיב אדינרי", ולפתע נטרקה הדלת מאחוריו. ניסה האישי לרפוק בדלת אולם אף אחד לא שמע, ו'יודעי דבר' מוסיפים את הסיבה, כי הלז הודיע לבני משפחתו על נסיעה ארוכה אותה הוא מתעתד לבצע ולכן אף אחד לא חיפש אחריו, ולאחר נסינות כושלים לצאת ממלכות הזהב, פצע האישי את עצמו או שמא מרוב שהכה על הדלת ועל הקירות נפצע בידיו, וכדם הרב שזב ממנו רשם: "רוטשילד מת מרעב". כך מסופר למשל בספר הנחמד: "אוצר פתגמים ושיחות" של ר' יחזקאל שרגא ברנדסדורפר: הברון רוטשילד מווינה, נכנס פעם לחדר האוצר שלו, ושכח לקחת עמו את המפתחות של האוצר, והדלת נסגרה מעצמה. חלונות לא היו ולא יכול היה לצאת. הוא צעק, אולם קולו לא נשמע מבחוץ. כעבור ימים אחדים התחילו לחפשו, ולא ידעו לאן נעלם. השומרים פתחו את הדלת ומצאוהו מת. הברון רוטשילד מת מרעב... המעשייה חביבה מאוד על בעלי המוסר, שמבקשים להוכיח מכאן את אפסיותו של האדם ועל הכסף החומרי שאינו יכול להועיל לו במאום, תובנה נכונה בעליל ומיותר אף להאריך בכך, אולם דבר אחד חסר כאן בסיפור: המעשה לא היה ולא נברא, אלא משל היה. אף אחד לא שמע על אחד מצאצאי משפחת רוטשילד שמת בתוך הכספת שלו, לא נמצא על כך תיעוד לא בכתובים ולא בויכחות המשפחה, ולמרות חיפושיו המרובים לא הצלחתי לגלות אפילו שמץ של אמת בדבר. 'הברון רוטשילד' הידוע, שעליו נהוג לספר אגדה זו, נפטר בשיבה טובה בשנת תרצ"ה בן תשעים שנה ונקבר כפריז, ולאחר כעשרים שנה הועלו עצמותיו עם עצמות אשתו והם נטמנו כצוותאו ברמת הנדיב שליד זכרון יעקב. נמצאה רק ידיעה בעיתון משנת 1926, בה מסופר על הברונית רוטשילד שמתה מרעב, אבל שם מדובר על מישהי שהרעיבה את עצמה בגלל הפרעת אכילה מסוכנת - 'אנורקסיה נרבוזה', ובעברית 'צ'ינג'ונת'.

בספר "איש על דגלו" על רבי גרשון ליבמן ראש ישיבת אור יוסף נובהרדוק בצרפת, מסופר: "בימים ההם, עמד בראש מוסדות המגבית היהודית בפאריז, נצר למשפחת רוטשילד הנודעת. כאשר היו פונים למוסד זה לקבלת עזרה, היה מקובל לומר שפונים לרוטשילד. אך תלמידי הישיבה לא ידעו פרטים "שוליים" כאלה. ולעומת זאת, באחד מספרי המוסר למדו על עוד אחד מבני רוטשילד אשר פעם התבטא ואמר שהוא יכול למות כדרך כל אדם מכל סיבה שהיא אך בודאי לא מרעב, (בכלל) [בגלל] רוב עשרו. והנה יום אחד כשנכנס לחדרי הכספת שלו, ננעלה אחריו דלת המתכת כשהמפתחות בחוץ ולא היתה לו שום אפשרות לצאת עד שגווע ברעב, ונתגלה על ידי בני משפחתו. זהו מה שידעו בישיבה על רוטשילד. והנה, אחד האברכים שנשלח לייסד ישיבה בתוניס, ואכן הצליח, היה זקוק לתקציבים, ופנה לארגון הג'וינט האמריקני. ראשי הג'וינט שלחו נציג מטעמם לתוניס ללמוד את הענין ולהחליט. נציג זה, פנה במהלך ביקורו לאברך שלנו ושאל אותו: "האם פניתם לקבלת עזרה מרוטשילד"? התשובה היתה: "איזה רוטשילד? זה שמת בתוך הכספת"? הנציג נדהם וביקש בהרהרות. אחר כך עבר דרך צרפת ופגש את רבנו ודיווח לו על שליחותו בלי לדלג על הפרט הזה שבשליחותו. רבנו צחק מטוב לב ותמיד סיפר מעשה זה כהוכחה שחוסר ידיעת ה'מילי דעלמא' אינה מפריעה להצלחה ב'מילי דשמיא'".

היו שמצאו באגדה זו הסבר לתפילה שאומרים בימים הנוראים בפתחת הארון "לחם לאכול ובגד ללבוש, ועושר וכבוד להגות בתורתך", מדוע מבקשים תחילה על לחם ובגדים ואחר כך על עשירות? כי תיתכן מציאות של עשירות בלי לחם לאכול, כמו אצל רוטשילד... ("שאלת רב"ח ע"ב ת).